

αφιέρωμα .

Τεύχος 90 • Σάββατο 9 Δεκεμβρίου 2000

ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΑ

Τα μύχια
μιας
απόδρασης

ΤΟ ΓΙΑΤΙ ΤΗΣ

ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΑΣ

αφιέρωμα

«Αυτοκτονία είναι το λογικό συνακόλουθο της επικράτησης στον ψυχισμό του ανθρώπου των επιθετικών καταστρεπτικών ενορμήσεων, οι οποίες κατατείνουν να επαναφέρουν την ανθρώπινη ύπαρξη στην ανόργανη κατάσταση από την οποία εικάζεται ότι ξεπήδησε η ζωή».
Σίγμουντ Φρόιντ

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ – ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
ΚΙΤΣΑ ΜΠΟΝΤΖΟΥ

Πριν από περίπου ένα μήνα και σε χρόνο ανύποπτο και μακρινό από τα γεγονότα των προηγούμενων ημερών, η απόφαση για ένα «Αφιέρωμα» με θέμα την αυτοκτονία πάρθηκε με μεγάλη επιφυλακτικότητα.

Η αυτοχειρία απ' όποια σκοπιά κι αν εξεταστεί αποτελεί τραγωδία στην ανθρώπινη ζωή και δημιουργεί ηθικές ενοχές στο περιβάλλον του ατόχου, αλλά και στην κοινωνία.

Σε πολλά κράτη, μάλιστα, όπως την Ελβετία, τη Γερμανία και αλλού αποφεύγεται η κοινοποίηση περιπτώσεων αυτοκτονιών. Αλλά και στην ελληνική κοινωνία, όπου είναι δυνατόν, η αυτοκτονία καταγράφεται στα επίσημα συμβάνα ως αιφνίδιος θάνατος ή απύχνημα. (Γι' αυτό άλλωστε, όπως διατείνονται ψυχίατροι και άλλοι επιστήμονες, δεν έχουμε σαφή αριθμό των αυτοκτονιών).

Καθώς προχωρούσε η έρευνα, συνεχής περιστατικά αυτοχειριών έδωσαν στο θέμα περισσότερο ενδιαφέρον.

Τι σημαίνει να σκοτώνεις τον εαυτό σου; Είναι πράξη βίας ή πράξη ελευθερίας;

Ισοδυναμεί με φόνο ή είναι προσωπικό δικαίωμα; Είναι πράξη διαφυγής, σωτηρίας ή αδιεξόδου; Τα ερωτηματικά, επιστημονικά, ή ηθικά θα παραμείνουν. Οι ψυχοδυναμικοί μηχανισμοί της αυτοκτονίας δεν έχουν πλήρως ερμηνευθεί.

Οι περιπτώσεις των αυτοχειριών, αν και ακολουθούν διαφορετικούς δρόμους, φτάνουν, δυστυχώς, στο ίδιο αποτέλεσμα: βουβό παράλληλημα και μετά χάος και σιωπή.

Το θέμα της αυτοκτονίας είναι σήμερα υπαρκτό περισσότερο σε εξελιγμένες κοινωνίες. Εκεί οι άνθρωποι νιώθουν περισσότερη μοναξιά, γρμερίζονται τα όνειρά τους, ελαχιστοποιούνται τα κίνητρα στη ζωή τους, απογοητεύονται και καταφεύγουν σε ακραίες πράξεις. Αυτοκτονούν.

Η επιστήμη λέει ότι στην αυτοκτονία οδηγείται κανείς είτε από υπαρξιακά ερωτηματικά (σε μικρή ηλικία), είτε από κάποιους εξωτερικούς, πραγματικούς λόγους, είτε από κατάθλιψη που μπορεί να δημιουργηθεί από κάποιο συγκεκριμένο λόγο (μπορεί να εκλείψει ο λόγος, αλλά η κατάθλιψη συνεχίζεται και ο ασθενής αυτοκτονεί με μια αφορμή χωρίς ουσία).

Η κατάθλιψη είναι ενδογενής ή αντιδραστική. Ενδογενής είναι όταν η αρρώστια μεταφέρεται με το γονίδιο (κληρονομική). Και αντιδραστική όταν συμβαίνει κάτι πολύ σοβαρό και το άτομο δεν έχει τους μηχανισμούς άμυνας και δεν μπορεί να το αντιμετωπίσει.

Σε χώρες που υπάρχουν συστηματικές επιδημιολογικές μελέτες αναφέρεται ότι η αυτοκτονία αποτελεί την όγδοη κατά σειρά κύρια αιτία θανάτου στους ενήλικες και τη δεύτερη σε άτομα 15 έως 24 ετών.

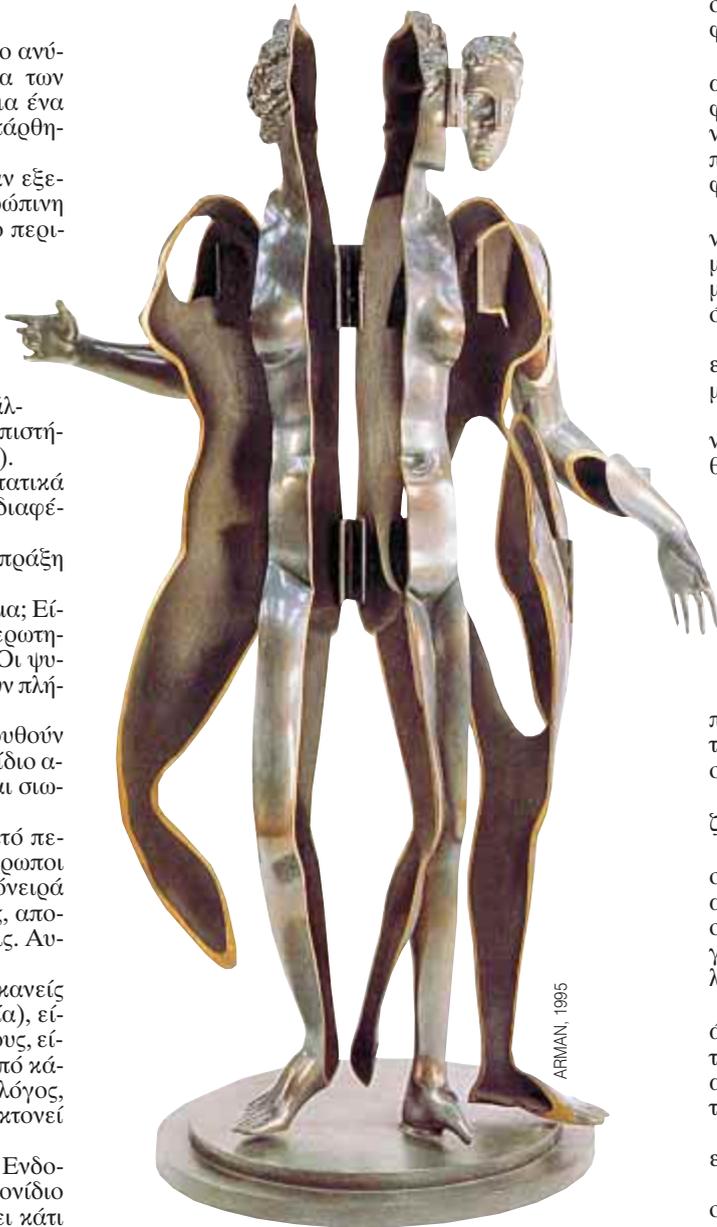
Στις ΗΠΑ εκατό άνθρωποι αυτοκτονούν κάθε μέρα κατά μέσο όρο. Οι εκτιμήσεις των συνολικών αριθμών στην Αμερική κάθε χρόνο κυμαίνεται από 25.000 μέχρι 55.000.

Στην Ευρώπη αυτοκτονούν 43.000 άνθρωποι κάθε χρόνο και 700.000 κάνουν απόπειρα, όπως ανακοίνωσε η Ευρωπαϊκή Ένωση, που ξεκινά εκστρατεία για τη μείωση των αυτοκτονιών.

Γενικά, πολλές αυτοκτονίες δεν έχουν αποδειχθεί ποτέ, που σημαίνει ότι υπάρχουν ακόμα περισσότερες.

Ενας στους δέκα ανθρώπους του γενικού πληθυσμού, κάποτε, είχε αυτοκαταστροφικές ιδέες και τάσεις που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν σοβαρές. Για κάθε αυτοκτονία υπάρχουν ανάμεσα έως σαράντα απόπειρες.

Οι ερευνητές που ασχολούνται με την αυτοκτονία έχουν επανειλημμένα διερευνήσει το αυτοκτονικό προφίλ στις προσπάθειές τους να λύσουν το μυστήριο, το γιατί, δηλαδή, ορισμένα άτομα καταφεύγουν στην αυτοκτονία. Έχουν εξετάσει σχεδόν τα πάντα, από τη θέση της Σελήνης μέχρι τη σειρά γέννησης στην οικογένεια. Τα παρακάτω είναι ένας κατάλογος από παράγοντες

ARMAN, 1985

Φόνος χωρίς υμωρία

κινδύνου που αναγνωρίζονται σταθερά στις περισσότερες έρευνες.

Ηλικία: Ο κίνδυνος της αυτοκτονίας αυξάνει με την ηλικία και κορυφώνεται μετά την ηλικία των 75 χρόνων στους άντρες και γύρω στα 50 στις γυναίκες. Παρ' όλα αυτά τα τελευταία είκοσι πέντε χρόνια έχει υπερτριπλασιαστεί η συχνότητα των αυτοκτονιών ανάμεσα στους εφήβους και τους νεαρούς ενήλικες.

Φύλο: Οι άντρες αυτοκτονούν τρεις φορές πιο συχνά από τις γυναίκες. Οι γυναίκες, όμως, κάνουν δύο ή τρεις φορές πιο συχνά απόπειρες αυτοκτονίας από τους άντρες. Οι άντρες συνήθως χρησιμοποιούν μαχαίρια, όπλα και άλλες βίαιες μεθόδους, ενώ οι γυναίκες καταφεύγουν σε δηλητήρια ή υπερβολική δόση φαρμάκων.

Οικογενειακή κατάσταση: Η συχνότητα των αυτοκτονιών είναι μικρότερη ανάμεσα στους παντρεμένους και μεγαλύτερη σε χωρισμένους ή χήρους. Άτομα που ζουν μόνα τους παρουσιάζουν μεγαλύτερους κινδύνους απ' ό,τι άτομα που ζουν μαζί με άλλους.

Γύρω απ' την αυτοκτονία έχουν δημιουργηθεί πολλές εσφαλμένες αντιλήψεις ακόμα και μεταξύ των επιστημόνων ψυχικής υγείας. Αναφέρουμε τις συνηθέστερες:

Τα άτομα με τάσεις αυτοκτονίας είναι αποφασισμένα να πεθάνουν και θεωρούν ότι έχουν το δικαίωμα να πεθάνουν. Σχεδόν όλα αυτά τα άτομα είναι αμφιθυμικά για το θάνατο. Θέλουν να πεθάνουν και την ίδια στιγμή εύχονται να σωθούν από το θάνατο.

Από τη στιγμή που αποφασίζει κάποιος να πεθάνει, η αυτοκτονία είναι αναπόφευκτη. Η ισχυρή αυτοκαταστροφική πρόθεση, συνήθως, αντιπροσωπεύει μια οξεία κατάσταση που υποχωρεί όταν το άτομο επιζήσει και εκλείψουν οι λόγοι που τη δημιούργησαν.

Τα άτομα που μιλούν για αυτοκτονία δεν είναι αυτά που πραγματικά την κάνουν: σε περισσότερες από 80% των περιπτώσεων ατζμων που αυτοκτόνησαν, υπήρξαν σαφείς προειδοποιήσεις της πρόθεσής τους.

Επαγγελματική κατάσταση: Οι άνεργοι παρουσιάζουν μεγάλους κινδύνους αυτοκτονίας.

Οι σωματικές αρρώστιες: Άτομα που πάσχουν από ασθένειες ανίατες είναι συχνά ανάμεσα σ' εκείνους που αυτοκτονούν. Χαρακτηριστικά παρατηρείται μια υψηλή συσχέτιση ανάμεσα σε αυτοκτονίες και επισκέψεις σε γιατρούς για σωματικές ενοχλήσεις την περίοδο των τελευταίων έξι μηνών πριν από την αυτοκτονία.

Ψυχική υγεία: Ιδιαίτερα υψηλός είναι ο κίνδυνος σε άτομα που πάσχουν από καρκίνο και περισσότερο σε άτομα που πάσχουν από AIDS. Επίσης, καταθλιπτικοί, αλκοολικοί, σχιζοφρενείς και άτομα που πάσχουν από τη μανιοκαταθλιπτική νόσο.

Ο σχιζοφρενής μπορεί ν' αυτοκτονήσει κάτω από την επίρεια ακουστικών ψευδαισθήσεων.

Οι επίσημοι ψυχασθενείς πολύ δύσκολα οδηγούνται στην αυτοκτονία, γιατί δεν υπάρχει το στοιχείο της ψυχικής ανάλυσης των περιστατικών για να μπορέσουν να αισθανθούν την απογοήτευση η οποία θα τους οδηγήσει στην αυτοκτονία.

Άνθρωποι με νευρωτική ετοιμότητα της τελειότητας, της ηθικής, είναι πιο επιρρεπείς να οδηγηθούν σε αυτοκτονία.

Ομαδικές αυτοκτονίες: Οσο περισσότερο φανατίζεται μια ομάδα που έχει κοινό σκοπό και κοινό στόχο, ευκολότερα επιτυγχάνεται η μαζική αυτοκτονία. Π.χ. στον πόλεμο (Σουλιώτισσες) ή ομάδες χριστιανικών αιρέσεων κ.λπ.

Διαπροσωπική απώλεια: Υπάρχει υψηλή συσχέτιση μεταξύ διαπροσωπικής απώλειας (χωρισμός, διαζύγιο, θάνατος κ.λπ., που μπορεί να αφορά συγγενείς, φίλους, ερωτικούς συντρόφους) και αυτοκτονίας. Ο κίνδυνος αυτοκτονίας σε διαπροσωπική απώλεια είναι μεγαλύτερος στους αλκοολικούς.

Στρεσογόνοι παράγοντες: Στα άτομα που αυτοκτονούν έχει παρατηρηθεί μεγάλη συχνότητα στρεσογόνων παραγόντων μειζόνων γεγονότων της ζωής κατά τους τελευταίους έξι μήνες. Τέτοιοι στρεσογόνοι παράγοντες είναι η αλλαγή εργασίας, μετακομίσεις, τοκετοί, αποφοιτήσεις, οικονομικές αποτυχίες, γάμοι, συνταξιοδότηση, εμμηνόπαυση.

Διαταραχή προσωπικότητας: Ο άνθρωπος που βλέπει

αφιέρωμα:

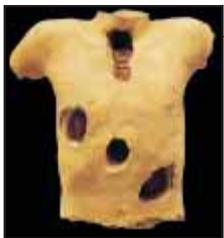
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: **ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ**

ΣΥΝΤΑΞΗ ΥΛΗΣ: **ΝΑΣΟΣ ΓΚΟΛΕΜΗΣ**

ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ: **ΠΑΝΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ**

ΠΑΡΑΓΩΓΗ: **ΦΩΤΟΕΚΔΟΤΙΚΗ Α.Ε.**

ΕΞΟΦΥΛΟ: **ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΜΑΛΛΕΙΑΝΑΚΗΣ**

ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Του ΜΙΧΑΛΗ ΜΟΥΤΟΥΣΗ*

Ο άνθρωπος που προσπαθεί να δώσει τέλος στη ζωή του είναι τόσο για τον εαυτό του όσο και για τους γύρω του πρόσωπο βαθιά τραγικό. Ο ψυχίατρος συχνότατα συναντά τον άνθρωπο που διακατέχεται από σκέψεις αυτοκτονίας, αλλά καλείται ακόμα να βοηθήσει κι εκείνους που αποπειράθηκαν ν' αυτοκτονήσουν ανεπιτυχώς. Καλείται, επίσης, να βοηθήσει στην πρόληψη περαιτέρω αυτοκτονιών, αλλά και -εξίσου σημαντικό- να βοηθήσει αυτούς που συντάραξε η αυτοκτονία (ή η απόπειρα) να κατανοήσουν τι συνέβη, να συλλάβουν την τραγική της πραγματικότητα, να συνέλθουν απ' αυτήν.

Το επιστημονικό στοιχείο απ' το οποίο πρέπει ίσως ν' αρχίσουμε είναι ότι το συχνότερο συναίσθημα που περιγράφουν αυτοί που επέζησαν της απόπειράς τους είναι η μοναξιά. Διαβάζοντας έτσι για τους «δρόμους» που οδηγούν στην αυτοκτονία είναι ζωτικής (κυριολεκτικά) σημασίας να διατηρήσουμε την επαφή μας με τους «οδοιπόρους». Να μην αφήσουμε, δηλαδή, ποτέ την επιστημονική θεώρηση να μας απομακρύνει από τον άνθρωπο που βρίσκεται αντιμετώπιζε με την αυτοκτονία, που είναι ένα ιδιαίτερο, μοναδικό άτομο κι όχι απλώς ένα «κοινωνικό φαινόμενο», «άρρωστο περιστατικό» που πρέπει να εξηγηθεί, θεραπευθεί, προληφθεί.

Οι περισσότεροι ψυχίατροι για να καταλάβουν τι οδήγησε τον κάθε άνθρωπο που τους παρουσιάζεται εκεί που τώρα βρίσκεται χρησιμοποιούν το λεγόμενο βιο-ψυχο-κοινωνικό μοντέλο... Περιγράφουν και διερευνούν, δηλαδή, τα προβλήματα και από βιολογική, από ψυχολογική, αλλά και από κοινωνική σκοπιά γιατί, α-

νάλογα με την περίπτωση, οι θεωρήσεις αυτές αλληλοσυμπληρώνονται και μπορεί και να αλληλοεξηγούνται. Μιας και εννοήσουμε ότι ο άνθρωπος είναι ισχυρότατα κοινωνικό ον, του οποίου οι ψυχολογικές διεργασίες βασίζονται στη λειτουργία του εγκεφάλου (που κι αυτός δεν μπορεί να κατανοηθεί σε απομόνωση από το σώμα) γίνεται φανερό ότι οι ψυχιατρικές διαταραχές δεν μπορούν να κατανοηθούν παρά λαμβάνοντας υπόψη πολλές διαφορετικές προσεγγίσεις.

Οι δρόμοι που ακολουθούν αυτοί που οδηγούν τον εαυτό τους στο θάνατο ποικίλλουν τόσο που να αναθεωρούμε συχνά τι αποτελεί αυτοκτονικό φαινόμενο. Στο παρελθόν πολλοί δεν έπαιρναν σοβαρά πολλούς των οποίων οι αυτοκτονικές ιδέες φαινόταν επιφανειακές. Επίσης, δεν έπαιρναν σοβαρά «αυτοκτονικές» πράξεις που δεν ήταν επικίνδυνες ή ανθρώπους που επιδιόταν σε πολύ επικίνδυνες, αλλά χωρίς εμφανείς αυτοκτονικές ιδέες, πράξεις. Με το πέρασμα του χρόνου όμως η ψυχιατρική θεωρεί σοβαρή κάθε ένδειξη αυτοκτονικής τάσης, πρώτα πρώτα όμως σαν αντικείμενο μελέτης και όχι αυτομάτως, όπως μερικοί

την πιέζουν να το κάνει, παρέμβασης.

Ο «ψυχικά άρρωστος» και η αυτοκτονία

Αν είναι μάταιο να δοθεί ακριβής ορισμός της αυτοκτονικής τάσης, είναι ακόμα δυσκολότερο (και ίσως ματαιότερο) να διαχωριστεί, ακριβώς, ο «ψυχικά άρρωστος» από τον «ψυχικά υγιή». Η έρευνα έχει δείξει όμως ότι ακόμα και με τις απειρίες των μελετών μας, μεγάλο ποσοστό εκείνων που συνειδητά αυτοκτονούν είναι ψυχικά άρρωστοι (σε ποσοστό 50% έως 95%, ανάλογα με τη μελέτη). Ισχύει και το αντίθετο: η παρουσία κάθε σχεδόν ψυχικής νόσου αυξάνει στατιστικά την πιθανότητα αυτοκτονίας. Ορισμένες όμως ψυχικές παθήσεις είναι ιδιαίτερα σημαντικές: Οι ψυχώσεις, η κατάχρηση ναρκωτικών και οινοπνεύματος, οι διαταραχές προσωπικότητας και πάνω απ' όλα η κατάθλιψη.

Ψυχολογικά συμπτώματα είναι εκείνα που δείχνουν μια (συνήθως πολύ) συγκεκριμένη απώλεια επαφής με την καθημερινή πραγματικότητα και συναντώνται σε ασθένειες όπως η σχιζοφρένεια. Ο ψυχωσικός μπορεί, για παράδειγμα, να ακούει

φωνές όταν κανείς γύρω του δεν μιλάει ή να πιστεύει ακράδαντα πράγματα πρακτικά αδύνατα. Μπορεί λοιπόν ν' αυτοκτονήσει μη μπορώντας πλέον να αντισταθεί σε κάποιες «φωνές» που τον προστάζουν να το κάνει. Μπορεί ακόμα να το κάνει πιστεύοντας, χωρίς άμεσα κατανοητή αιτία, ότι είναι ο ίδιος μεγάλος εγκληματίας, ότι κάτι τέτοιο είναι θέλημα θεού, ότι αλλιώς θα υποστεί βασανιστήρια κ.λπ. Εκτός, όμως, λόγω των ιδίων των ψυχωσικών συμπτωμάτων, η αυτοκτονία του ψυχωσικού πολλές φορές συμβαίνει σε περιόδους όπου αποκτά κάποια συναίσθηση της σοβαρότητας της αρρώστιάς του. Έτσι αυτοκτονίες κλασικά συμβαίνουν κατά την περίοδο που ακολουθεί την βελτίωση του αρρώστου και έξοδό του από το νοσοκομείο, ειδικά μετά από ένα πρώτο ψυχωσικό επεισόδιο. Πολλές φορές αυτοί που περνούν κάποια ψυχωτική ασθένεια κρύβουν αποτελεσματικά τις πραγματικές τους διαθέσεις και συμπτώματα από εκείνους που προσπαθούν να τους φροντίσουν. Η αυτοκτονική πράξη αποκαλύπτει πολλές φορές με βάνασο τρόπο, τόσο την αδυναμία θεραπευτών και συγγενών να πλησιάσουν τον ασθενή, όσο και του ασθενή να ζητή-

Φόνος χωρίς τιμωρία

προς περιέργες πράξεις. Δεν υπολογίζει και δεν προσαρμόζεται εύκολα σε κάποιο περιβάλλον, είναι ο απρόβλεπτος.

Το βαθύτερο αίτιο της αυτοκτονίας, η ψυχοδυναμική, δηλαδή, ερμηνεία του φαινομένου της αυτοκαταστροφής, δεν έχει ερμηνευθεί πλήρως. Θα πρέπει να λεχθεί ότι η πλέον λογικοφανής ερμηνεία των ψυχοδυναμικών μηχανισμών της αυτοκτονίας, μάλιστα επί μελαγχολικών, είναι

εκείνη την οποία προσέφερε η ψυχαναλυτική σχολή. Ο Φρόιντ υποστηρίζει ότι η αυτοκτονία είναι: το λογικό συνακόλουθο της επικράτησης στον ψυχισμό του ανθρώπου των επιθετικών καταστρεπτικών ενορμήσεων (το ένστικτο του θανάτου). Αυτές οι καταστρεπτικές ενορμήσεις οι οποίες κατατείνουν να επαναφέρουν την ανθρώπινη ύπαρξη στην ανόργανο κατάσταση από την οποία εικάζεται ότι ξεπήδησε η ζωή.

Το ένστικτο του θανάτου βρίσκεται σε διαρκή αντιμαχία και ανταγωνισμό προς το ένστικτο της ζωής, του οποίου επιδίωξη είναι η διατήρηση της βιολογικής ενότητας του ατόμου, και συνεπώς η διατήρηση και διαώνιση του είδους.

Μορφές αυτοκτονίας, όπως είναι η λεγόμενη συλλογική ή οικογενειακή αυτοκτονία των μελαγχολικών ή αυτοκτονία της επετείου, είναι δυσεξηγήτες ψυχοπαθολογικές εκδηλώσεις.

Στην πρώτη περίπτωση ο μελαγχολικός παρασύρει μαζί του μέλη της οικογένειάς του, παιδιά, γονείς, σύζυγο κ.λπ. για να τους απαλλάξει από «αφόρητα δεινά που και ο ίδιος υποφέρει».

Αυτοκτονία επετείου: Την ημέρα της επετείου θανάτου αγαπημένου προσώπου αυτοκτονεί και αυτός.

Όταν ένας άρρωστος έχει αποφασίσει να αυτοκτονήσει θα το κάνει ό,τι και να γίνει, έστω κι αν βρίσκεται διαρκώς υπό επιτήρηση με αποκλειστικό νοσοκόμο κλπ. (ασθενής αυτοκτόνησε με ένα κουραμπιέ που κράτησε στο λαϊμό του

και έπαθε ασφυξία. Άλλος αυτοκτόνησε με το σεντόνι του). Χριστούγεννα, Πάσχα και γιορτές επιβαρύνουν πολύ τους καταθλιπτικούς.

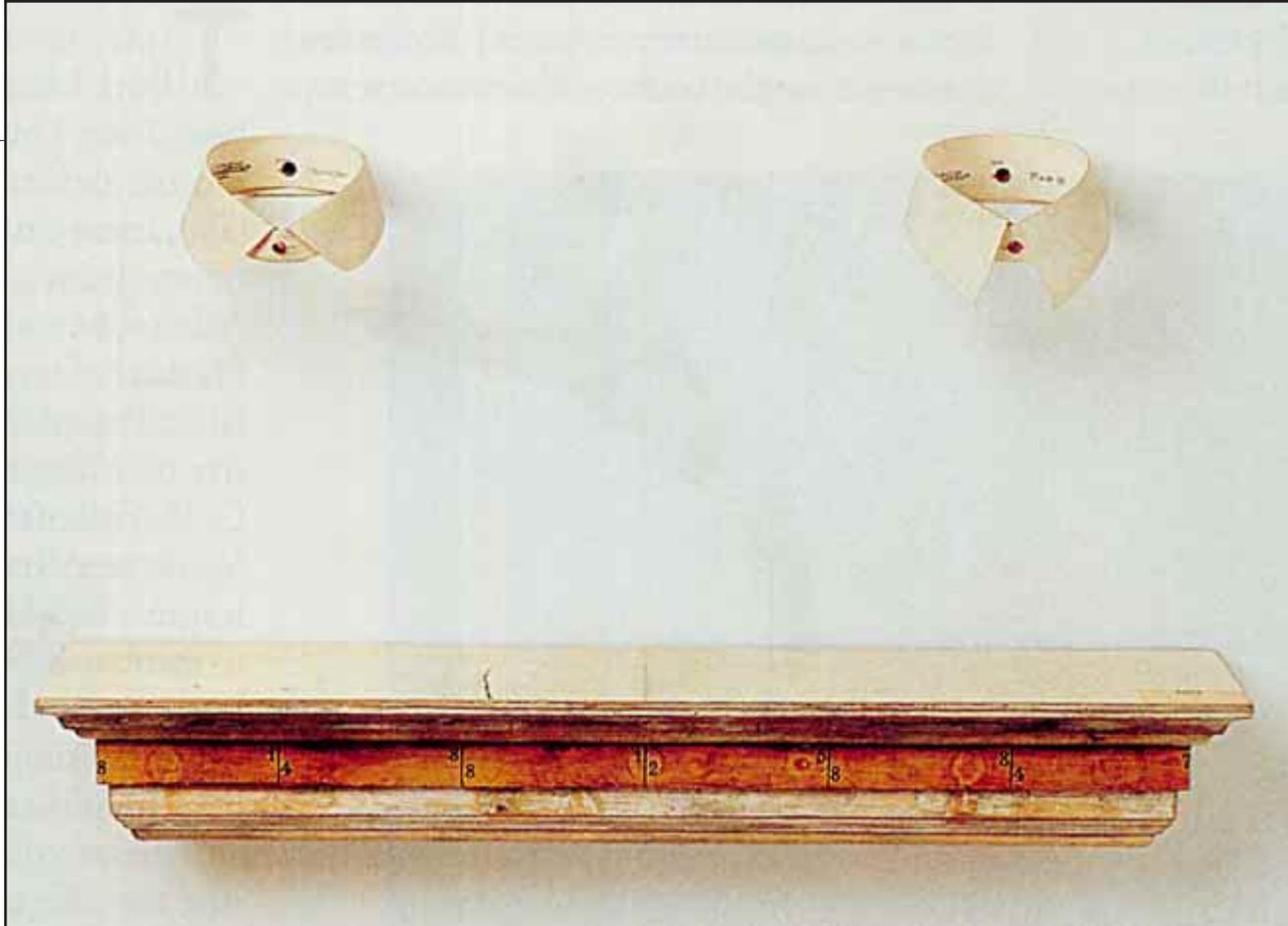
ARTHUR DOVE, 1941

Αυτός που έχει αποφασίσει να αυτοκτονήσει και είναι καλός άνθρωπος αφήνει κι ένα γράμμα που εξηγεί, για να βγάλει όσο γίνεται τις ενοχές από τους γύρω του.

Είναι εύκολο να ξεγελαστεί ο ψυχίατρος γιατί καταθλιπτικός, που ψάχνει μέσα στο μυαλό του πώς θ' αυτοκτονήσει, μόλις βρει τον τρόπο γίνεται χαμογελαστός. Είναι η λεγόμενη «χαμογελαστή κατάθλιψη». Ο υποψήφιος τακτοποιεί όλες τις υποθέσεις του και περιμένει τη στιγμή που θα το κάνει. Μερικές φορές ο ψυχίατρος είναι ικανοποιημέ-

νος από την αγωγή που έχει εφαρμόσει και μπορεί να τον βγάλει και από την κλινική.

Περιπτώσεις φανατισμού και εκδίκησης: Αποφασίζει κάποιος να εκδικηθεί και μετά αυτοκτονεί. Στην ψυχική σφαίρα, ο σχιζοφρενής βάζει στο μυαλό του ότι θα εκδικη-

JOHN FRASER, 1980

Ερευνες: Ψυχικά άρρωστοι εκείνοι που αυτοκτονούν σε ποσοστό 50-95%

μια στις επτά Ελληνίδες σκέφτονται την αυτοκτονία στο διάστημα ενός μηνός, χωρίς οι περισσότεροι να φτάνουν στα πρόθυρά της (στοιχεία 1984, μελέτη του Μ. Μαδιανού & συνεργατών). Πώς όμως ακριβώς σκέφτονται εκείνοι που πλησιάζουν περισσότερο την αυτοκτονία;

Ένα αρκετά επιτυχημένο μοντέλο της καταθλιπτικής σκέψης είναι εκείνο που εξέλιξαν ο Μπεκ και οι συνεργάτες του. Ο Μπεκ υποθέτει ότι οι άνθρωποι καθώς μεγαλώνουν διαμορφώνουν σχηματικές θεωρίες για τον εαυτό τους και για τον κόσμο, αποτελούμενες από αρχές που είναι γενικά χρήσιμες. Μερικές, όμως, από τις αρχές αυτές είναι απόλυτες, δύσκαμπτες, κι έτσι «δυσλειτουργικές». Για παράδειγμα, η αρχή «η αξία μου εξαρτάται από την εκτίμηση των άλλων» μπορεί να κάνει τον άνθρωπο να θέλει να εξυπηρετεί τους άλλους, πράγμα καλό, αλλά αν τεθεί σαν απόλυτη προϋπόθεση σημαίνει ότι χωρίς την εκτίμηση των άλλων ο άνθρωπος θα αισθανθεί αποτυχημένος, χωρίς καμιά αξία και ένοχος για την ίδια του την αποτυχία. Οι δυσλειτουργικές αυτές αρχές μπαίνουν σ' ενέργεια όταν συμβούν γεγονότα που να τους αντιστοιχούν. Στο παραπάνω παράδειγμα κάτι τέτοιο θα ήταν ίσως μια σημαντική απόρριψη, όπως απόλυση από τη δουλειά. Μιας και ενεργοποιηθούν, οι δυσλειτουργικές αρχές προκαλούν αρνητικές σκέψεις κατά τρόπο αυτόματο. Αυτόματες αρνητικές σκέψεις μπορεί να είναι «απέτυχα εντελώς», «τα έκανα όλα στραβά», «κανείς δεν με εκτιμάει» κ.λπ. Αυτές οι σκέψεις με τη σειρά τους χειροτερεύουν τη διάθεση. Η χειρότερη διάθεση κάνει αυτές τις σκέψεις πιο εύκολες και πιο πιστευτές, και έτσι δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος. Έτσι, η διάθεση χειροτερεύει, κι ο άνθρωπος βυθίζεται στην κατάθλιψη. Η κατάθλιψη με τη σειρά της θέτει

σει βοήθεια, να μιλήσει για την κόλαση που ζει. Η ανάγκη της απόκρυψης της αυτοκτονικής τάσης δεν είναι, δυστυχώς, χαρακτηριστικό μόνο των ψυχωσικών. Η ψύχωση είναι πάντως, ευτυχώς, σπάνια ασθένεια, επικίνδυνη για τον ίδιο τον άρρωστο πολύ περισσότερο απ' όσο για τους γύρω του.

Ερευνες, όπως η «Μελέτη της αυτοκτονίας στους νέους του Σαν Ντιέγκο», έχουν δείξει ότι η κατάχρηση ναρκωτικών συνδέεται με την αυτοκτονία στους νέους. Οι έρευνες δείχνουν όμως ότι αυτοί οι νέοι πολλές φορές δεν μπορούν να αντέξουν κάποιο χωρισμό ή σύγκρουση με πρόσωπα που τους είναι σημαντικά. Κάτι παρόμοιο εμφανίζεται και στους εξαρτημένους απ' το αλκοόλ, όπου για παράδειγμα η απώλεια της/του συζύγου αυξάνει τον κίνδυνο αυτοκτονίας. Οι άνθρωποι αυτοί είναι ευαίσθητοι στην απώλεια σημαντικών προσώπων, αλλά ο πόνος μπροστά σε μια τέτοια απώλεια είναι κάτι το κοινό, το «φυσιολογικό». Η αίσθηση της αβάσταχτης απώλειας είναι κάτι που θα συναντήσουμε ξανά και ξανά στον ψυχισμό του ανθρώπου μπροστά στην αυτοκτονία, είτε «άρρωστου» είτε «φυσιολογικού».

Ορισμένες διαταραχές προσωπικότητας προδιαθέτουν επίσης προς την αυτοκτονία... Ο άνθρωπος με «διαταραχή προσωπικότητας» από μικρή ηλικία αισθάνεται, σκέφτεται και πράττει κατά τρόπο σοβαρά δυσπροσαρμοστό, ιδίως στις σχέσεις του με τους άλλους... Η «αντικοινωνική διαταραχή προσωπικότητας» και η λεγόμενη «οριακή διαταραχή» συνδέονται πιο στενά με την αυτοκτονία. Η αντικοινωνική διαταραχή χαρακτηρίζεται από έντονη περιφρόνηση και παραβίαση των δικαιωμάτων των άλλων. Η οριακή διαταραχή χαρακτηρίζεται από μεγάλη αστάθεια στις σχέσεις και στα συναισθήματα, έντονη παρορμητικότητα και συγκεχυμένη εικόνα της ίδιας της ταυτότητας του ανθρώπου. Από την «τηλεγραφική» αυτή περιγραφή δεν είναι εύκολο να δούμε πώς προέρχεται η αυτοκτονικότητα. Αυτό θα γίνει λίγο πιο κατανοητό παρακάτω, όταν αναλύσουμε το ρόλο που η εμπειρία της βίας παίζει στον ψυχισμό των ανθρώπων αυτών και κατανοήσουμε την αυτοκτονία ως πράξη βίας.

Η κατάθλιψη είναι η κοινότερη ψυχιατρική διαταραχή, είναι βασικά ιάσιμη και είναι ίσως η πιο σημαντική όσον αφορά

την αυτοκτονία. Χαρακτηρίζεται, συνήθως, από έντονη και επίμονη καταθλιπτική διάθεση, χάσιμο της όρεξης για φαγητό και διασκέδαση, χάσιμο βάρους και ενεργητικότητας. Είναι μια κατάσταση με πολλά κοινά στοιχεία με τη δυστυχία, που οι περισσότεροι άνθρωποι έχουν ζήσει σε κάποια στιγμή της ζωής τους, όπως όταν πενθούν. Η κατάθλιψη συχνότατα συνοδεύεται από ιδέες αυτοκτονίας: ένας στους πέντε ανθρώπους που υπέφεραν από κατάθλιψη σε βαθμό αρρώστιας θα πεθάνει τελικά από το ίδιο του το χέρι. Οι ψυχολογικές διεργασίες στους ανθρώπους που υποφέρουν από κατάθλιψη έχουν μελετηθεί εκτεταμένα, όπως θα δούμε αμέσως.

Η ψυχολογία της απειθαξίας

Περιγράψαμε τις εμπειρίες και τα συναισθήματα ανθρώπων, ιδιαίτερα «ψυχικά άρρωστων», που πολλές φορές φτάνουν ως την αυτοκτονία. Μπορούμε σαν άνθρωποι οι ίδιοι να καταλάβουμε πως αν κι εμείς οι ίδιοι ζούσαμε παρόμοιες εμπειρίες, ίσως να σκεφτόμασταν την αυτοκτονία. Ούτε που χρειάζεται να φτάσουμε μέχρι εκεί: ένας στους δεκάξι Έλληνες και

θεί αυτόν που του ατίμασε την οικογένεια (χωρίς να συμβαίνει κάτι τέτοιο), οπότε σκοτώνει και μετά αυτοκτονεί.

Σύμφωνα με μελέτη του ψυχιατρικού τμήματος του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου του Γενικού Νοσοκομείου ΑΧΕΠΑ της Θεσσαλονίκης, η Ελλάδα (τις τελευταίες τρεις δεκαετίες) έχει τα χαμηλότερα ποσοστά όχι μόνο σε αυτοκτονίες αλλά και σε απόπειρες, και αυτό οφείλεται στην οικογενειακή δομή και την κοινωνική συμπεριφορά.

Ενώ το 1971-72 το ποσοστό μεταξύ ανδρών και γυναικών ήταν 1: 4,6 μεταξύ 1994-96 ήταν 1:2,3.

Το μεγαλύτερο ποσοστό αυτοκτονιών εμφανίζεται στη μέση ηλικία, περισσότερο σε παντρεμένους που αυτοκτόνησαν μετά την κατανάλωση αλκοόλ.

Υπάρχει ένα χαμηλό ποσοστό απόπειρας αυτοκτονίας σε μεγάλη ηλικία, πάνω από τα 65 (αυτό είναι 7,9% του συνόλου).

Τα χαμηλά ποσοστά αυτοκτονίας στην Ελλάδα αποδίδονται σε πολιτιστικές παραμέτρους και στις στενές σχέσεις της οικογένειας. Ψυχοδυναμικές μελέτες δείχνουν ότι οι ενήλικες απόχειρες έχουν μια ικανότητα για εξωτερική εκμετάλλευση θυμού και η αυτοκαταστροφική τους πράξη δεν οφείλεται μόνο σε κοινωνικά προβλήματα σχέσεων, αλλά και σε εσωψυχικούς παράγοντες.

Άλλη έρευνα από το «Αιγινήτειο», σε διεθνές επίπεδο, για την αυτοκτονία στην Ελλάδα, αναφέρει:

— Από το 1980 έως το 1995 υπάρχει ένα ποσοστό 5,86 στους 100.000 άνδρες και 1,89 στις 100.000 γυναίκες.

— Αύξηση απόπειρας αυτοκτονίας στους άντρες και ιδιαίτερα στους άντρες ηλικίας 45 έως 54 ετών.

— Σημαντικά μειωμένη τάση στις γυναικείες αυτοκτονίες στις ηλικίες από 15 έως 24 ετών και 75 έως 84 ετών.

— Το χαμηλότερο ποσοστό αυτοκτονιών μεταξύ παντρεμένων.

— Υπάρχει εξαιρετικά μεγάλο ποσοστό στους νέους χήρους άντρες.

— Τα ποσοστά στην επαρχία είναι διπλάσια από τις μεγάλες πόλεις.

— Οι απόπειρες αυτοκτονίας είναι εξαιρετικά βίαιες στους άντρες. Ο απαγχονισμός είναι η πιο κοινή μέθοδος. Κατέχει το 50%.

— Τα χαμηλότερα ποσοστά αυτοκτονιών και τάσεων μπορούν να αποδοθούν σε σύνθεση κοινωνικών και πολιτιστικών χαρακτηριστικών των Ελλήνων και των αλλαγών που συμβαίνουν στην ελληνική κοινωνία.

— Σε μια πρόσφατη διεθνή ανάλυση για τους θανάσιμους τραυματισμούς σε έντεκα χώρες, το 21% έως 31% των τραυματισμών οφείλεται σε απόπειρα αυτοκτονίας.

— Σε έντεκα χώρες ο μέσος όρος ετήσιου θανάτου από αυτοκτονίες είναι 7 έως 21 κάθε 100.000 άτομα.

Στην Αμερική η τελευταία έρευνα του 1996 έδειξε ότι η αυτοκτονία κατέχει την ένατη θέση απ' όλες τις αιτίες θανάτου στην Αμερική, που σημαίνει 30.000 θάνατοι κάθε χρόνο.

Η κατάθλιψη είναι η πρώτη αιτία αυτοκτονίας. Η αυτοκτονία είναι 8 έως 56 φορές περισσότερο κοινή σε ασθενείς με κατάθλιψη απ' ό,τι από άλλες αιτίες.

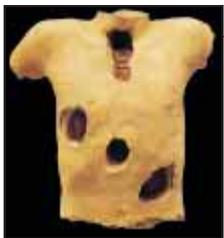
Τα στοιχεία προέρχονται από: Τον προϊστάμενο της εγγληματολογικής υπηρεσίας **Εμμ. Νόνα**.

Την **Ιφιγένεια Μορφίση** κλινικό ψυχολόγο στο Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Αττικής (Δαφνί).

Και τις πρόσφατες έρευνες του Ψυχιατρικού τμήματος Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και Αιγινήτειου.

ANA MENDIETA, 1976

Η ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΑ ΣΤΗΝ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ

συγκεκριμένες προκαταλήψεις στη σκέψη, και ιδιαίτερα στην εξαγωγή απόλυτων συμπερασμάτων αρνητικής χροιάς από στοιχεία που δεν τα δικαιολογούν. Για παράδειγμα, «με άφησε η Μαίρη, άρα ΠΟΤΕ δεν θα συνέλθω». Η γενίκευση μιας τέτοιας απαισιοδοξίας μπορεί να επιφέρει την απελπισία, ένα συναίσθημα που πολλές έρευνες συνδέουν στενά με την αυτοκτονία.

Η εδραιωμένη απελπισία είναι από τις πιο δυσάρε-

στες εμπειρίες που μπορεί να ζήσει ο άνθρωπος. Η βαθιά απελπισμένη σκέψη αποκτά τη δική της συνέπεια που στον απελπισμένο φαίνεται θέμα καθαρής λογικής και προσωπικής ελευθερίας: «Ο κόσμος είναι φρικτό και άδικο μέρος - κοίτα πόσοι πεθαίνουν από την πείνα. Εγώ έχασα το μόνο πράγμα που αγαπούσα σ' αυτόν τον κόσμο. Είμαι τόσο δυστυχής και τόσο δυσάρεστος στους άλλους που μόνο ταλαιπωρώ και τους γιατρούς και τους δικούς μου. Ας πεθάνω να ησυχάσω κι εγώ, να ησυχάσετε κι εσείς. Είναι άλλωστε αναφαίρετο δικαίωμά μου, αν θέλω να πεθάνω. Τι ανακατεύετε;». Η συνέπεια αυτή θέλγει τον απελπισμένο, που της προσκολλάται, αλλά από την άλλη μεριά τον βασανίζει φρικτά.

Το άρθρο αυτό ασχολείται με τους μηχανισμούς κι όχι με τις θεραπείες της αυτοκτονικότητας. Θα ήταν, όμως, λάθος να μην αναφέρουμε πόσο μεγάλο είναι το επίτευγμα του Μπεκ και των συνεργατών του. Όχι μόνο περιέγραψαν με επιστημονικό τρόπο τα παραπάνω, αλλά έδειξαν ότι μπορεί κανείς να δουλέψει, να συνεργαστεί με πολλούς που κάνουν τέτοιες μαύρες σκέψεις, να τους βοηθήσει να δουν πόσο η ίδια τους η διάθεση οδηγεί σε λογικά λάθη (γενίκευση του αρνητικού κ.ά.) και να σκεφτούν πιο θετικά.

Η αναπτυξιακή πορεία του ατόμου και η αυτοκτονία

Φαίνεται, δυστυχώς, ότι ο δρόμος προς την αυτοκτονία, ή καλύτερα οι τάσεις αυτοκτονίας, μπορεί να έχουν την αρχή τους πολύ νωρίς στη ζωή του ανθρώπου. Ο Φρόντ και οι ψυχαναλυτές διάδοχοί του δημιούργησαν βέβαια λεπτομερείς αναπτυξιακές θεωρίες, αλλά μόνο πρόσφατα έχει μελετηθεί η αυτοκτονικότητα με εμπειρικό τρόπο ως προς την οικογένεια.

Αυτές οι μελέτες έχουν δείξει ότι, πρώτα πρώτα, η κακοποίηση και παραμέληση του παιδιού προδιαθέτει προς την αυτοκτονία κατά την ενήλικη ζωή. Αυτό ισχύει γενικά για την αυτοκτονία, αλλά και πιο ειδικά για τα άτομα εκείνα που εμφανίζουν ως ενήλικες διαταραχές προσωπικότητας, ιδίως «οριακής» μορφής. Κατά τη Λίνεχαν (Linehan) η οριακή διαταραχή χαρακτηρίζεται από συναισθηματική υπερευαισθησία, ακραίες συναισθηματικές αντιδράσεις και δυσκολία επανάκτησης μιας φυσιολογικής κατάστασης μετά από αυτές τις ακραίες αντιδράσεις. Αυτά τα χαρακτηριστικά προέρχονται με τη σειρά τους από μια έμφυτη, γενετική, ίσως, προδιάθεση όταν αυτή αλληλεπιδρά με ένα περιβάλλον που ακυρώνει το παιδί ως άνθρωπο. Η κακοποίηση είναι έτσι μια ακραία μορφή ακύρωσης του παιδιού. Μελέτες υποστηρίζουν ακόμα τη θέση ότι ανάμεσα στους ψυχικά ασθενείς εκείνοι που έχασαν ένα σημαντικό πρόσωπο στην παιδική τους ηλικία είναι πιο πιθανό να αποπειραθούν ν' αυτοκτονήσουν αν υποστούν κι άλλη απώλεια ως ενήλικες.

Αν και είναι σπάνιο, αυτοκτονίες παρατηρούνται στους εφήβους και ακόμα σπανιότερα στα παιδιά. Παράγοντες που φαίνεται να ωθούν τους ανήλικους να αυτοκτονήσουν συμπεριλαμβάνουν συγκρούσεις μεταξύ των γονιών, απόπειρες ή / και αυτοκτονία ενός γονιού, κατάχρηση αλκοόλ και ναρκωτικών από τους γονείς κ.ά. Στις περισσότερες περιπτώσεις η απόπειρα του ανήλικου γίνεται τελικά μετά από κάποια κρίση ή σύγκρουση στο σπίτι, λ.χ. για ζητήματα πειθαρχίας. Τα παιδιά αυτόχειρες πολλές φορές έχουν γράψει σημειώματα όπου εξηγούν ότι αυτοκτόνησαν για να ξεφύγουν από την κατάσταση, εκφράζοντας όμως και εχθρότητα προς τους γύρω τους.

Κοινωνικοί δρόμοι προς την αυτοκτονία

Ο άνθρωπος που πλησιάζει στην αυτο-

Τα αντιφρατικά κίνητρα

ALFREDO CASTAÑEDA, 1986

Σκηνοθέτες της απόδρασης

Οι άνθρωποι που βρίσκονται κοντά στην υπόθεση των ψυχικών νοσημάτων πιστεύουν ότι οι αυτόχειρες είναι πολύ περισσότεροι από εκείνους που αναφέρουν οι επίσημες στατιστικές και αυτό διότι πολλές αυτοκτονίες δλώνονται ως ατυχήματα ή αιφνίδια θάνατα. Ωστόσο, όλο τον εικοστό αιώνα έχουν επίσημα καταγραφεί άπειρες αυτοκτονίες πολιτικών, διανοούμενων και καλλιτεχνών πολύ γνωστών, που με το θάνατό τους δημιουργήθηκε ένας μύθος γύρω από το όνομά τους αλλά αν ζούσαν θα άφηναν ένα πολύ σημαντικό έργο. Μόνο στην Αμερική έχουμε 21 πολιτικούς που έχουν τερματίσει βίαια το βίο τους, με όλους τους τρόπους που καταγράφει η ψυχιατρική. Στους αυτόχειρες του 20ού αιώνα περιλαμβάνεται και ο στυγνός εγκληματίας Αδόλφος Χίτλερ.

Η αυτοκτονία είναι πιο κοντά στην κατάθλιψη και η κατάθλιψη ανήκει στις συναισθηματικές διαταραχές. Αυτό κατά κάποιον τρόπο παραπέμπει και στο συμπέρασμα ότι οι άνθρωποι που εκφράζουν και ζουν πιο πολύ τα συναισθήματά τους έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα να σχετίζονται με την τέχνη.

Ωστόσο, από το τέλος του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού παρατηρείται ένα κύμα αυτοκτονιών διανοούμενων και καλλιτεχνών στην Ευρώπη. Οι ιστορικοί θεωρούν «πέτρα του κακού» τον Γκέτε και το γνωστό έργο του «Οι πόνοι του νεαρού Βερθέρου», ένα ε-

ρωτικό δράμα που μεταφράστηκε σε όλες τις γλώσσες και ήταν το μπεστ-σέλερ επί ένα τουλάχιστον αιώνα. Το μυθιστόρημα σπριζεται στο ανικανοποίητο πάθος του ήρωα για μια γυναίκα, που τον οδηγεί στην αυτοκτονία. Αυτό έγινε το «ευαγγέλιο» όλων εκείνων των τρυφερών ψυχών που ξεχειλίζουν από ένα αίσθημα ανατρεπτικό και ρομαντικό μαζί. Υπήρξε τότε ένα κύμα «βερθερισμού», που δεν περιοριζόταν στην ενδυματολογική μόνο μόδα αλλά επεκτεινόταν και στο ακραίο διάβημα, την ώρα της απογοήτευσης. Δεκάδες τρυφερούς αυτόχειρες έκλαψε η Ευρώπη για πολλές δεκαετίες.

Την πόρτα του θανάτου «ανοίγουν» πιο εύκολα άνθρωποι ιδιαίτερα συναισθηματικοί, ποιητές και καλλιτέχνες. Αυτοί συνήθως κάνουν μίαν ανατομία της πράξης που θα τους οδηγήσει στο τέλος. Τις περισσότερες φορές, μάλιστα, σκηνοθετούν το θάνατό τους. Κάπως έτσι έγινε με πολλούς αυτόχειρες. Ο Περικλής Γιαννόπουλος, τον Απρίλιο του 1910, μπήκε έφιππος στη θάλασσα του Σκαρμαγκά. Όταν το ύψος του νερού πέρασε τη μέση του αλόγου του, αυτός αυτοπυροβολήθηκε, ενώ το άλογο αφηνιασμένο

κτόνισε ένας μεγάλος φιλόλογος και συγγραφέας, ο Ιωάννης Σκουτρίνης. Διάλεξε ένα ειδυλλιακό τέλος στην Ακροκόρινθο. Η Πηνελόπη Δέλτα πέρασε στην άλλη ζωή το 1941, την ημέρα που μπήκαν οι Γερμανοί στην Αθήνα. Στη διάρκεια της γερμανικής κατοχής αυτοκτόνησε στο σπίτι του ο ποιητής Ναπολέων Λαπαθιώτης.

Τη δεκαετία του '60, ο ποιητής Γιώργος Μακρής έπεσε από τον τέταρτο όροφο του σπιτιού του, στο κενό. Με πτώση επιζήτησε και βρήκε το θάνατο στο Παρίσι ο Νίκος Πουλαντζάς, από τις πιο ισχυρές προσωπικότητες των γραμμάτων. Τον ίδιο θάνατο διάλεξε και ο διακεκριμένος αρχιτέκτονας Άρης Κωνσταντινίδης.

Στους μεγάλους αυτόχειρες καταγράφεται ο σπουδαίος ποιητής Βλαδίμηρ Μαγιακόφκι, ο ποιητής Πάολ Τσέλαν, ο Ιάπωνας ποιητής Μισίμα, (διάλεξε τον παραδοσιακό τρόπο αυτοχειρισμού της πατρίδας του, το χαρακίρι), ο φιλόσοφος και ιστορικός της τέχνης Βάλτερ Μπένγιαμιν και δεκάδες ακόμα διανοούμενοι και δημιουργοί, που αν ζούσαν θα είχαν κάνει την τέχνη πιο πλούσια και τον κόσμο, ίσως, πιο καλό.

κτονία επηρεάζεται βαθιά από τον κοινωνικό του περίγυρο. Η κάθε αυτοκτονική επικοινωνία (αυτοκτονία, απόπειρα, εκφραση επιθυμίας για αυτοκτονία ή και οι καλλιτεχνικές εκφράσεις πάνω στο θέμα) έχει με τη σειρά της ισχυρό αντίκτυπο στο κοινωνικό σύνολο. Ένας από τους πρώτους επιστημονικούς μελετητές της αυτοκτονίας υπήρξε ο μεγάλος κοινωνιολόγος Ντέρκχαϊμ (Durkheim). Αυτός σύγκρινε τη συχνότητα αυτοκτονιών σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες και συμπέρανε ότι η αυτοκτονία αποτελεί το άκρο αντίθετο της κοινωνικής αλληλεγγύης, και ότι ένας υψηλός αριθμός αυτοκτονιών καταδεικνύει την αναποτελεσματικότητα των κοινωνικών δεσμών. Νεότερες έρευνες υποστηρίζουν σε γενικές γραμμές αυτή την υπόθεση.

Ο αριθμός των αυτοκτονιών στις περισσότερες χώρες της Ε.Ε. ακολουθεί το ποσοστό της ανεργίας. Η φτώχεια και η κοινωνική απομόνωση είναι άλλοι παράγοντες που αυξάνουν την πιθανότητα αυτοκτονίας. Δεν είναι ακριβώς γνωστό πώς γίνεται αυτό στο ατομικό επίπεδο, αλλά ειδικά είναι οι κοινωνικοί αυτοί παράγοντες οδηγούν στην απώλεια αίσθησης ταυτότητας και στην απελπισία. Αυτό γίνεται χωρίς αύξηση του αριθμού των «ψυχικά αρρώστων».

Ψυχαναλυτική θεώρηση

Η ψυχανάλυση έχει κι αυτή αναπτύξει τεράστιο θεωρητικό έργο πάνω στην αυτοκτονία. Αντί όμως να προσπαθήσουμε να το συνοψίσουμε θα ήμασταν πιο πιστοί στο πνεύμα της ψυχανάλυσης αν βλέπαμε ένα παράδειγμα. Στο αριστούργημα του Άρθουρ Μίλερ «Ήταν όλοι τους παιδιά μου» ο βιομήχανος Πατέρας έχει πουλήσει, κατά τη διάρκεια του πολέμου, ελαττωματικά εξαρτήματα στην αεροπορία, με αποτέλεσμα να σκοτωθούν πολλοί πιλότοι. Κι ο ένας από τους δύο γιους του ήταν πιλότος, αν και δεν χρησιμοποιούσε τα ελαττωματικά αυτά εξαρτήματα. Ο πιλότος-γιος αγνοείται εδώ και χρόνια. Η οικογένεια βασανίζεται τόσο απ' την απώλεια του γιου όσο και απ' την υπόθεση των εξαρτημάτων. Ο Πατέρας είχε αρχικά καταδικαστεί για την τελευταία, αλλά κατάφερε τελικά να ξεφύγει! Προς το τέλος του έργου ο άλλος γιος διάβάζει το τελευταίο γράμμα του πιλότου (προς την αρραβωνιαστικιά του) στον Πατέρα: «Αγαπημένη μου Αν. Μου είναι αδύνατο να σου εκφράσω αυτά που αισθάνομαι. Αλλά πρέπει να σου μιλήσω, να σου πω κάτι.

Διάβασα... για την καταδίκη του πατέρα μου (στις εφημερίδες)... Τι να σου πω; Δεν μπορώ πια να ζήσω... Πώς μπόρεσε να το κάνει αυτό; Κάθε μέρα τρεις τέσσερις από μας δεν γυρίζουν πίσω κι αυτός κάθεται εκεί κάτω και κάνει "επιχειρήσεις". Με κοιτάζουν και κοιτώ αλλού. Δεν μπορώ ν' αντιγράψω κανέναν στα μάτια, εδώ κάτω. Δεν μπορώ να σου περιγράψω τι αισθάνομαι. Σε λίγα λεπτά φεύγω σε αποστολή. Μπορεί να με πάρει η διαταγή αγνοούμενο. (...) Αν τον είχα (τον πατέρα μου) εδώ, αλήθεια σου λέω Αν, θα μπορούσα να τον σκοτώσω». Όταν καταλαβαίνει το γράμμα ο Πατέρας, που επιφανειακά έχει ως τότε αρνηθεί κάθε ευθύνη, λέει στον εναπομείναντα γιο: «Φέρε το αυτοκίνητο. Πάω να βάλω ένα σακάκι κι έφτασα»· όταν μπαίνει στο σπίτι αντί για σακάκι παίρνει ένα όπλο και αυτοκτονεί. Το έργο τελειώνει.

Σαν θεατές μπορούμε να αισθανθούμε μέσα μας την απομόνωση και την ντροπή που αισθάνεται ο πιλότος γιος. Αυτό που πιο πολύ δεν αντέχει είναι το βλέμμα των άλλων. Ίσως να φαντάζεται ότι οι άλλοι τον βλέπουν όχι σαν αυτόν που είναι, αλλά σαν τον πατέρα του. Έναν πατέρα που ο ίδιος καταδικάζει χειρότερα από κάθε

πραγματικό δικαστήριο, και θέλει να τον σκοτώσει. Εδώ, όπως και στα πραγματικά σημειώματα που αφήνουν φορές φορές παιδιά αυτόχειρες, ο Μίλερ μας δείχνει συνεπεία την άκρατη οργή προς την «κακια» γονεϊκή φιγούρα. Αυτή η οργή τους περισσότερους αυτόχειρες μένει υποσυνείδητη. Μόνο οι επιπτώσεις της τραγικής τους πράξης στους δικούς τους ίσως μας πουν κάτι γι' αυτήν. Ο πιλότος, όμως, παραμένει εντελώς απομονωμένος, πολιορκημένος τόσο από το δικό του βλέμμα, όσο και απ' το δικό μας ως θεατών που από μακριά ταυτιζόμαστε με την οργή του. Η λύση του, εμμέσως πλην σαφώς, η αυτοκτονία που θα φανεί ως πώση υπέρ πατρίδος.

Η αυτοκτονία του γιου δημιουργεί στον Πατέρα έναν κατακλυσμό ενοχής. Ο πατέρας αυτός έχει ακόμα μικρότερες δυνατότητες επαφής με τους γύρω του, για να βοηθηθεί και να συνέλθει από αυτήν την ενοχή. Αν μπορούσε να επικοινωνήσει θα μπορούσε να αρχίσει το δυσκολότατο ταξίδι της επούλωσης των πληγών της οικογένειάς του. Αντ' αυτού τρέφεται σε φυγή και αυτοκτονεί, ικανοποιώντας το αίτημα του

πιλότου (και το δικό μας, των θεατών) για εξίλαση αίμα. Στο βαθμό που κι εμείς ταυτιστήκαμε με τους ήρωες του Μίλερ και επιζητήσαμε την τιμωρία τού ενόχου, η αυτοκτονία καθιστά εμάς ενόχους. Ο αυτόχειρας μας σπρώχνει να αναζητήσουμε άλλους (π.χ. το γιο που διαβάζει το καταδικαστικό γράμμα) να καταδικάσουμε.

Η ψυχανάλυση μας στρέφει, λοιπόν, την προσοχή στη βία της αυτοκτονικότητας, αλλά μας προτρέπει να μη δώσουμε απλώς τη «μαγική» λύση της ανεύρεσης και τιμωρίας του εκάστοτε ενόχου. Μας προτρέπει να ρωτήσουμε τι πραγματικά νιώθουμε οι ίδιοι που ασχολιόμαστε με την αυτοκτονία; Τι άγχος κρύβει, τι θυμό, τι αίσθηση αδυναμίας και απομόνωσης επικοινωνούν τα ψεύτικα προσώπια των αυτοκτονικών; Τι νιώθω εγώ, γράφοντας αυτό το άρθρο, και τι εσείς που το διαβάζετε;

Ο πιλότος γιος δεν αυτοκτόνησε με το υπηρεσιακό του όπλο. Δεν είπε σταράτα «πάω τώρα να σκοτωθώ». Αφησε μια ελαχιστότατη πιθανότητα να επιστρέψει. Η μεγάλη πλειονότητα των πραγματικών αυτοκτονικών αφήνουν μια πολύ μεγαλύτερη πιθανότητα, γιατί μέσα τους γίνεται σύγκρουση, υπάρχουν κίνητρα αντιπα-

κά. Οι εκδηλώσεις του κινήτρου για επιβίωση και επικοινωνία είναι αυτό που μας προσφέρει ο αυτοκτονικός για να τον πλησιάσουμε και ίσως και να τον βοηθήσουμε.

Η βιολογία της αυτοκτονίας

Μελέτες που έγιναν σε ανθρώπους, αλλά και σε ζώα, έδειξαν ότι η βία προς τον εαυτό, αλλά και προς τους άλλους, συνδέεται με τη σχετική έλλειψη ενός συγκεκριμένου χημικού στοιχείου, της σεροτονίνης, από τον εγκέφαλο. Είναι, λοιπόν, πιθανόν τα τελικά στάδια του δρόμου προς την αυτοκτονία να έχουν σε πολλούς απαραίτητο χαρακτηριστικό τη διαταραχή της λειτουργίας της σεροτονίνης. Πρέπει να πούμε «διαταραχή λειτουργίας» κι όχι απλώς έλλειψη, γιατί η σεροτονίνη έχει πολλές και περίπλοκες αλληλεπιδράσεις σε διαφορετικά μέρη του εγκεφάλου.

Είναι πιθανόν ότι το ενδοκρινές σύστημα παίζει, επίσης, σημαντικότατο ρόλο στη λειτουργία της σεροτονίνης. Μια απ' τις κύριες αντιδράσεις του οργανισμού στο σοβαρό, χρόνιο στρες είναι η υπερέκριση ορμονών της οικογένειας της κορτιζόνης.

Αυτές επιδρούν στον εγκέφαλο, και αλλού μειώνουν κι αλλού αυξάνουν την επιρροή της σεροτονίνης. Αρχίζει λοιπόν να διαφαίνεται και βιολογικά πως το σοβαρό στρες μπορεί να προδιαθέσει και ως προς την αυτοκτονία. «Στρες» που να έχει καθαρές βιολογικές συνέπειες είναι, για παράδειγμα, ο αποχωρισμός και αποστέρηση του νεογνού από τη μητρική φιγούρα για μεγάλες χρονικές περιόδους. Τέτοιο στρες έχει δείχθει τόσο ότι φθείρει τα εγκεφαλικά κύτταρα, όσο και ότι έχει επιπτώσεις στο ενδοκρινές σύστημα.

Δεν είναι ίσως σύμπτωση ότι η χορήγηση κλοζαπίνης, ενός φάρμακου που μπλοκάρει ορισμένες ενέργειες της σεροτονίνης, συνδέεται με μείωση των αποπειρών αυτοκτονίας στους σοβαρά σχιζοφρενείς. Από την άλλη μεριά, η χορήγηση φαρμάκων που γενικά ανεβάζουν το επίπεδο της σεροτονίνης μειώνουν, σύμφωνα με ορισμένες μελέτες, τις απόπειρες σε άλλα είδη αρρώστων (π.χ. σ' αυτούς που κάνουν αλλεπάλληλες απόπειρες χωρίς να είναι ουσιαστικά καταθλιμμένοι).

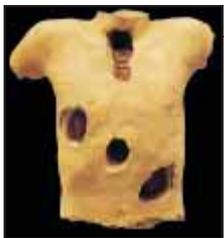
Υπάρχουν και ουσίες που αυξάνουν τόσο την πιθανότητα, όσο και την επικινδυνότητα αποπειρών αυτοκτονίας. Πρώτο και καλύτερο το οινόπνευμα, το οποίο βρίσκεται στον εγκέφαλο μεγάλου ποσοστού αυτοχειρών. Το οινόπνευμα μειώνει, γενικά, τις αναστολές του ανθρώπου. Έτσι, αυξάνει την τάση τού να πραγματοποιήσει τις όποιες αυτοκτονικές του ιδέες. Ορισμένα ναρκωτικά, όπως η κοκαΐνη και το LSD μπορούν, επίσης, να προκαλέσουν άμεσα αυτοκτονικές νοητικές καταστάσεις.

Επίλογος

Οι δρόμοι της αυτοκτονίας είναι πολλοί. Το άρθρο αυτό παρέλειψε πάρα πολλά ερωτήματα για τους δρόμους αυτούς -π.χ. για την αυτοκτονία-ευθανασία, για την ηθική και τη φιλοσοφία της αυτοκτονίας, για τη θρησκεία και την αυτοκτονία, για το πώς η αυτοκτονία εξαρτάται από την κοινωνική οργάνωση της Ελλάδας σε σύγκριση με άλλες χώρες και πολλά άλλα. Ας επανέλθουμε στο βασικό: αυτό που έχουμε απέναντί μας δεν είναι απλώς η αυτοκτονία, αλλά η ιδιαιτερότητα, η ταυτότητα, η τραγωδία ακόμα του συνανθρώπου μας.

*Ο ΜΙΧΑΗΛ ΜΟΥΤΟΥΣΗΣ, BSc MSc MRC Psych είναι μέλος του Βασιλικού Κολεγίου των Ψυχιάτρων της Αγγλίας

1. Ο χαρακτήρας του πατέρα μας δίνει μια μικρή ένδειξη λειτουργίας ανθρώπου με στοιχεία «αντι-κοινωνικής προσωπικότητας».

Η κατάθλιψη αποτελεί τη συννηθέστερη υποκειμένη νόσο στις αυτοκτονίες

Του ΓΙΩΡΓΟΥ ΑΛΕΒΙΖΟΠΟΥΛΟΥ*

Η αυτοκτονία ως έσχατη πράξη ενός ατόμου, έχει απασχολήσει όλους ανεξαιρέτα τους τομείς της ανθρώπινης σκέψης. Κάτω από κάθε πρίσμα θεώρησης, η αυτοκτονία παίρνει και μια διαφορετική διάσταση. Πιθανώς οι ερμηνείες που έχουν δοθεί, για να αιτιολογήσουν αυτήν την πράξη, να κατέχουν όλες και από ένα μέρος της αλήθειας. Κάτω από οποιαδήποτε οπτική γωνία, όμως, η αυτοκτονία δεν παύει να είναι μια ακραία βίαιη συμπεριφορά, έστω και αν αυτή στρέφεται κατά του ίδιου του εαυτού. Δεν φαίνεται λοιπόν παράδοξη μια προσπάθεια ερμηνείας του φαινομένου της αυτοκτονίας, βασισμένη στην ανάλυση της βίας που την επάγει και που αποτελεί τελικά το μηχανισμό που μια σκέψη απόγνωσης γίνεται πράξη αφανισμού.

Ο Shneidman προσδιόρισε την αυτοκτονία, ως μια ενσυνείδητη πράξη αυτοεξόντωσης, η οποία κατανοείται καλύτερα, ως η συνέπεια μιας πολυδιάστατης αδυναμίας, ενός ατόμου πλήρους επιτακτικών αναγκών, στο οποίο η διακοπή της ζωής φαίνεται ως η καλύτερη λύση. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, η αυτοκτονία παύει να είναι μια τυχαία ή άσκοπη πράξη, αλλά αποτελεί το μόνο ευδιάκριτο, για τον αυτόχειρα, τρόπο να απαλλαγεί από έναν ανυπόφορο πόνο.

Η βία πάλι σχετίζεται με έννοιες όπως ο θυμός και η επιθετικότητα, συναισθήματα και συμπεριφορές δηλαδή, που είναι απαραίτητες για την επιβίωση, ενώ ταυτόχρονα μας εμπλέκουν σε καταστάσεις που συχνά γίνονται ανεξέλεγκτες. Οπότε για να γίνει κατανοητή η ανάγκη διατήρησης και αναπαραγωγής της βίας στη ζωή, θα πρέπει πρώτα να βρούμε τι πραγματικά εξυπηρετεί, έτσι ώστε να αποτελεί επιλογή της φύσης.

Η επιθετικότητα είναι ένα περίπλοκο φαινόμενο, το οποίο εξυπηρετεί πολλές λειτουργίες της ζωής τόσο του ανθρώπου όσο και των ζώων. Οι ηθολόγοι, πολλά χρόνια πριν, παρατήρησαν ορισμένες ομοιότητες στα χαρακτηριστικά της απειλής και της επίθεσης που εκδηλώνουν χιμπατζήδες και άνθρωποι επισημαίνοντας έτσι, τους τρεις στόχους της επιθετικότητας: α) η επιθετική συμπεριφορά αυξάνει την πρόσβαση στις πηγές αγαθών, β) βοηθά να αντιμετωπιστούν συγκρούσεις μεταξύ των ατόμων, στο πλαίσιο μιας ιεραρχικής κοινωνικής δομής και γ) κινητοποιεί τον ανταγωνισμό διεκδίκησης συντρόφου. Συνολικά δηλαδή αυξάνει τις πιθανότητες κυριαρχίας ενός συγκεκριμένου ατόμου απέναντι στα μέλη του είδους του ή άλλων ανταγωνιστικών ειδών, τα οποία συμβιώνουν σε δεδομένο χώρο-οικοσύστημα.

Συνεπώς η επιθετικότητα μπορεί να θεωρηθεί ως μια αντίδραση προσαρμογής, η οποία, κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες, αυξάνει τις πιθανότητες επιβίωσης του ατόμου καθώς και τις προοπτικές να αναπαράγει το γενετικό υλικό του στις μέλλουσες γενιές. Η ίδια ακριβώς διαδικασία, που έχει σκοπό να αυξήσει τις πιθανότητες του όντος για επιβίωση, είναι κάτω από διαφορετικές συνθήκες υπεύθυνη για το θάνατό του. Έτσι φαίνεται ότι η επιθετικότητα, αντίθετα απ' ό,τι πιστεύουμε γι' αυτή, δεν πηγάει πάντοτε από εμφανές συναίσθημα θυμού, αλλά, ως επιθυμητή επιλογή της φύσης, αποτελεί μια προσαρμοστική συμπεριφορά, η οποία κινητοποιείται όταν μια κατάσταση κριθεί απειλητική.

Η προβληματική συμπεριφορά παρουσιάζεται όταν η εκτίμηση μιας κατάστασης ως απειλητικής δεν βασίζεται σε πραγματικά στοιχεία και αντικειμενική ανάλυση δεδομένων (όπως π.χ. είναι δυνατό να συμβαίνει σε έναν καρκινοπαθή τελικού σταδίου), αλλά, είναι η συναισθηματική κατάσταση του υποκειμένου που καθορίζει τον τρόπο που «βλέπει τον κόσμο». Έτσι η αντίληψη του, για τη βαρύτητα της κατάστασης και την αδυναμία του να ανταποκριθεί σ' αυτήν, γίνεται προοδευτικά ακραία παραποιημένη, φθάνοντας μέχρι του σημείου της αυτο-

καταστροφής, ως μοναδικής δυνατής επιλογής.

Η διαπίστωση αυτή επεκτείνεται σε πολλά είδη του ζωικού βασιλείου. Είναι γνωστό ότι η αυτοκτονική συμπεριφορά δεν είναι προνόμιο του ανθρώπου μόνο, αλλά αφορά και πολλά άλλα είδη. Κοινή παράμετρος είναι μια ακραία αίσθηση φόβου, ανεξάρτητα από το κατά πόσο ο φόβος αυτός είναι πραγματικός ή φανταστικός. Αυτός, ο εκφρασμένος ως φόβος θυμός, μπορεί να στραφεί κατά του εαυτού, όπως συμβαίνει σε κάθε απόπειρα αυτοκτονίας.

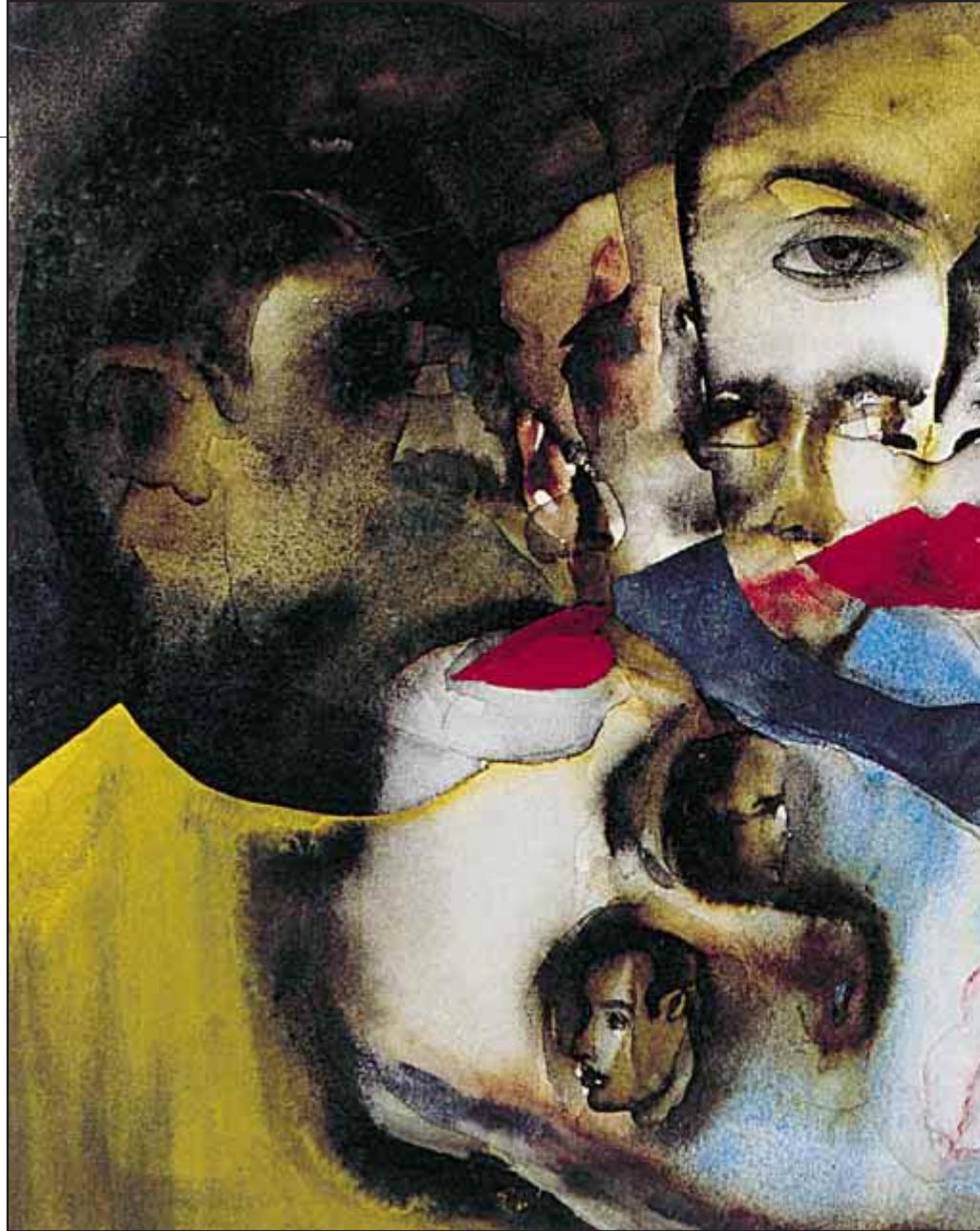
Τι είναι όμως ο θυμός; Στα αρχαία ιρλανδικά, π.χ., duil σημαίνει κατά λέξη κίνηση της ψυχής, άρα εμπεριέχει την έννοια της ψυχής, του πνεύματος και πολύ πιο οικεία στη δική μας γλώσσα, της διάθεσης - του θυμικού. Ο θυμός αναμφισβήτητα παίζει έναν πολύ σημαντικό ρόλο στη ζωή μας. Κάποιες φορές είναι μικρής διάρκειας, περιορισμένης έντασης και, ίσως, χρή-

σιμος. Άλλες φορές πάλι είναι επίμονος, έντονος, ζημιόγόνος. Ο θυμός μπορεί να οδηγήσει σε αρνητική αξιολόγηση του υποκειμένου από τα άτομα του περιβάλλοντός του. Να θεωρηθεί δηλαδή κακό ή απορριπτό επειδή είναι θυμωμένο. Από την πλευρά του το ίδιο άτομο οδηγείται σε εσφαλμένη αξιολόγηση των καταστάσεων που ζει. Εδώ κυριαρχούν η χαμηλή αυτοεκτίμηση, η αρνητική αντίληψη του εαυτού, η καταστροφική αντικειμένων, οι διαπροσωπικές συγκρούσεις και όταν έχουν εκλείψει όλοι οι άλλοι πιθανοί αποδέκτες του θυμού, τότε εκείνος που μένει είναι ο ίδιος μας ο εαυτός. Ολα αυτά βέβαια μπορούν να εκδηλώνονται είτε με λεκτική είτε με φυσική-σωματική βία.

Ενώ λοιπόν είναι προφανές ότι ο θυμός διαφέρει από την επιθετικότητα, την απόρριψη, τη βία, την εχθρικήτητα, τη συγκεκριμένη κατάθλιψη ή την επιθυμία θα-

νάτου, εν τούτοις φαίνεται να έχει την ίδια υπόσταση με το φόβο, τη λύπη, τη θλίψη, την ευτυχία ή την ντροπή.

Ο Kassinov ορίζει το θυμό ως μια αρνητική συναισθηματική κατάσταση που σχετίζεται με συγκεκριμένες διαστρεβλώσεις και ελλείμματα στις αντιλήψεις που έχει ένα άτομο σχετικά με το τι συμβαίνει γύρω του, π.χ. κακές εκτιμήσεις, εσφαλμένη απόδοση ευθυνών κ.ο.κ. Η κατάσταση αυτή οδηγεί σε υποκειμενικές αξιολογήσεις, ψυχολογικές μεταβολές και ενέργειες, οι οποίες τείνουν σταθερά προς την εμπλοκή του ατόμου με αυτο- ή ετερο-καταστροφικά πρότυπα συμπεριφοράς. Τα πρότυπα αυτά συχνά ανατροφοδοτούνται από κοινωνικούς παράγοντες. Με άλλα λόγια ο θυμός θα μπορούσε να οριστεί ως η συναισθηματική κατάσταση που βιώνει το άτομο καθώς κινήτοποιείται να δράσει έτσι ώστε να προειδοποιήσει, να εκφοβίσει ή να επιτεθεί προς οτιδήποτε θεωρεί απειλητικό ή εχθρικό προς αυτό. Στη συνέχεια ένα, συχνά, τυχαίο γεγονός μπορεί να κατευθύνει προς τη μία ή την άλλη πλευρά την καταστροφική συμπερι-

Μια ακραία εκ- αυτο-επιθετικ

Τι εξυπηρετεί
η επιθετικότητα.
Ο ρόλος
του θυμού

FRANCESCO CLEMENTE, 1983

Συχνά η ιδέα της αυτοκτονίας έρχεται ως αντισταθμιστικός παράγοντας στην ανατροπή μιας ισορροπίας που το άτομο έχει καταφέρει να αποκαταστήσει με μεγάλο κόπο

σθηματικού κινήτρου, της αποφυγής του αδιάκοπου πόνου, παράγει μια εσωτερική συναισθηματική σύγκρουση, η οποία με τη σειρά της υποκινεί την επιθετικότητα, η οποία μεθοδεύει τη βλάβη του εαυτού, αφού αυτή αναγνωρίζεται ως η μόνη δυνατή λύση. Με άλλα λόγια τέτοιες μεθοδεύσεις επιθέσεων μπορεί να διεξάγονται νοητικά μέσα σε μια ταχέως αναπτυσσόμενη διαδικασία οργής. Εύλογο είναι ότι αυτή η εντονότατα συναισθηματικά φορτισμένη πράξη είναι κατά ένα μεγάλο μέρος παρορμητική. Αυτή η παρορμητικά εκφρασμένη επιθετικότητα, γνωστή και ως «παρορμητική επιθετικότητα» εκδηλώνεται σε ένα ευρύ φάσμα ψυχιατρικών διαταραχών, το οποίο εκτείνεται από τη σχιζοφρένεια, την κατάθλιψη και τις χαρακτηρισιολογικές διαταραχές μέχρι τις διαταραχές από χρήση ψυχοδραστικών ουσιών και τα οργανικά ψυχοσύνδρομα. Δεν είναι λίγοι μάλιστα οι ερευνητές που υποστηρίζουν έναν κοινό παθογενετικό μηχανισμό που ελέγχει την παρορμητική συμπεριφορά σε όλες αυτές τις διαταραχές και αφορά δυσλειτουργία μιας νευροδιαβιβαστικής ουσίας, της σεροτονίνης. Ανεξάρτητα όμως από τον υποκειμένο μηχανισμό, άτομα τα οποία παρουσιάζουν αυξημένη αυτο- ή ετερο- καταστροφική επιθετικότητα, χαρακτηρίζονται από μια γενικότερη δυσπροσαρμοστική συμπεριφορά, η οποία εκδηλώνεται με πολλούς διαφορετικούς τρόπους. Άλλοτε εκθέτουν τον εαυτό τους σε περιττούς κινδύνους και βλάβες και άλλοτε τους άλλους.

Από τις διάφορες ψυχικές διαταραχές που έχουν σχετισθεί με την αυτοκτονία, η πλέον γνωστή είναι η κατάθλιψη, η οποία πραγματικά αποτελεί τη συνηθέστερη υποκειμένη νόσο στις αυτοκτονίες. Συχνά η ιδέα της αυτοκτονίας έρχεται ως αντισταθμιστικός παράγοντας στη ανατροπή μιας ισορροπίας που το άτομο έχει καταφέρει να αποκαταστήσει με μεγάλο κόπο. Δεν έχει σημασία το πόσο πραγματικά έχει ανατραπεί η ισορροπία. Σημασία έχει ότι ο συγκεκριμένος άνθρωπος πιστεύει ότι έχει πέσει από ένα βουνό. Ετσι συνηθισμένοι ψυχοπειστικοί παράγοντες που στον καθένα φέρνουν θλίψη, όπως η ανεργία, η συνταξιοδότηση, η μοναχικότητα, οι δυσκολίες σχέσεων, η κατάχρηση ουσιών, κ.τ.λ., σ' ένα καταθλιπτικό άτομο μπορούν να ανατρέψουν πλήρως την ισορροπία του.

Η αυτοκτονική συμπεριφορά, σε καταθλιπτικά άτομα, αποτελεί ένα ακόμη χρήσιμο μοντέλο κατανόησης της υπόθεσης που έχει αναφερθεί προηγουμένως, ότι δηλαδή η ανθρωποκτονία είτε αφορά άλλον άνθρωπο, είτε τον ίδιο τον αυτόχειρα, έχει, με μια ευρεία έννοια, παρόμοια ψυχολογικά κίνητρα.

Ένα πολύ ενδιαφέρον παράδοξο υφίσταται στην αντίληψη των ανθρώπων σχετικά με τη βία που συνεπάγεται η κατάθλιψη. Ενώ η αυτοκτονία θεωρείται, κατά γενική παραδοχή, μία από τις αυτόνοτες συνέπειες της νόσου, η ετεροκαταστροφική συμπεριφορά, πολύ λίγες φορές, ακόμη και από τους ψυχιάτρους, θεωρείται ως άμεση συνέπεια της κατάθλιψης. Στην πραγματικότητα μια τέτοιου είδους συσχέτιση είναι αρκετά συχνή και όχι σπάνια οδηγεί μέχρι την ανθρωποκτονία. Η βία από καταθλιπτικούς ασθενείς στρέφεται συνήθως ενάντια στα κοντινά μέλη της οικογένειάς τους, π.χ. σύζυγοι

εναντίον συζύγων και παιδιών.

Η κλασική εικόνα συχνά θεωρείται ότι είναι αυτή της μείζονος-βαριάς-κατάθλιψης με παραληρηματικές (εξωπραγματικές) ιδέες αναξιοσύνης, αφνητικής αυτοκριτικής, γενικευμένης αποτυχίας κ.ο.κ. Σημαντικό επίσης είναι να μην παραβλέπεται ότι στην ίδια συμπεριφορά μπορεί να οδηγήσει η παρουσία βαριάς σωματικής νόσου (π.χ. καρκίνος), στο μέτρο που αυτή φαίνεται το άτομο σε αδιέξοδο.

Ερευνες οι οποίες προσπάθησαν να ξεχωρίσουν τις ομάδες των καταθλιπτικών, ανάλογα με τη βαρύτητα της νόσου, βασισμένες στις απόπειρες αυτοκτονίας ή στην ύπαρξη συνεχώς αυτοκτονικών ιδεών, οδηγήθηκαν σε αντιφατικά αποτελέσματα. Τη δυσκολία αυτή επιδεινώνει η χρονιότητα της γενικής και η ευμεταβλητότητα της ειδικής συμπτωματολογίας σε όλους τους τύπους των καταθλιπτικών διαταραχών. Δηλαδή, ένας καταθλιπτικός άνθρωπος, ενώ πάσχει σταθερά από τη νόσο για μεγάλο χρονικό διάστημα, τα συμπτώματά του μπορεί να διαφοροποιούνται από περίοδο σε περίοδο (π.χ. ενώ κάποτε κοιμάται υπερβολικά, κάποτε άλλοτε παρουσιάζει έντονη αιπνία). Αυτή η μεταβολή των συμπτωμάτων, μπορεί πολύ συχνά να παραπλανήσει το περιβάλλον του ασθενούς και να θεωρηθεί ως βελτίωση.

Σε άλλες πάλι ερευνητικές εργασίες έγινε προσπάθεια να αναγνωρισθούν κάποιοι παράγοντες κινδύνου, στους τρόπους που διαλέγουν οι αυτόχειρες να δώσουν τέλος στη ζωή τους. Μια αρκετά εκτεταμένη μελέτη ανάλυσης 19.943 αυτοκτονιών και 1.462 ανθρωποκτονιών στο Βέλγιο, κατά την περίοδο 1979-1987 διαπίστωσε ότι οι αυτοκτονίες στις οποίες επιλέγεται ένας, κατά τεκμήριο, βίαιος και επώδυνος τρόπος θανάτου (π.χ. απαγχονισμός, στραγγαλισμός, πτώση από ύψος, πυροβόλο όπλο κ.τ.λ.) παρουσιάζουν εποχιακότητα σε αντίθεση με τις «μη βίαιες» αυτοκτονίες (δηλητηρίαση, ασφυξία κ.ά.). Επίσης, οι ανθρωποκτονίες που δεν ακολουθούσαν κάποια περιοδικότητα.

Εύλογο λοιπόν είναι το συμπέρασμα ότι στις «βίαιες» αυτοκτονίες υφίσταται και ένας εσωτερικός κώδικας, ο οποίος παίζει καθοριστικό ρόλο στον τρόπο και, συχνά, την τελετουργία της αυτοκτονίας. Αν και φαίνεται αρκετά λογική αυτή η περιοδικότητα στις αυτοκτονίες με επιλογή περισσότερο βίαιης μεθόδου, στο πλαίσιο της παρορμητικής συμπεριφοράς, τέτοιες διαπιστώσεις δεν θα πρέπει να γενικεύονται. Είναι άλλωστε γνωστό ότι και άλλοι παράγοντες παίζουν σημαντικό ρόλο στην επιλογή της μεθόδου αυτοκτονίας, όπως για παράδειγμα η δυνατότητα πρόσβασης και η εξοικείωση που έχει ο αυτόχειρας σε μια μέθοδο (π.χ. ένας στρατιώτης έχει μεγαλύτερες πιθανότητες να επιλέξει το όπλο του, ενώ ένας άλλος άνθρωπος που δεν έχει πρόσβαση και εξοικείωση με τα όπλα, αλλά ζει σε ψηλό κτίριο, την πτώση από ύψος κ.ο.κ.).

Μια ιδιαίτερη οντότητα της εκδηλουμένης βίας που σχετίζεται με την κατάθλιψη είναι γνωστή ως «φαινόμενο αυτοκτονίας-ανθρωποκτονίας» και αφορά τις περιπτώσεις ανθρωποκτονιών στις οποίες οι δράστες μετά την ανθρωποκτονία αυτοκτονήσαν. Αυτό το φαινόμενο, έχει ερμηνευθεί ως μια μορφή «αλτρουιστικής» συμπεριφοράς μέσα στη διαταραγμένη σκέψη του δράστη. Δηλαδή αισθανόμενος ότι όλα γύρω γκρεμίζονται και η

Εκδήλωση κόπιας

φορά. Κάτω από αυτές τις υποκειμενικά αντιληπτές ψυχολογικές πιέσεις, ο «θυμωμένος» είναι ευερέθιστος. Δηλαδή έχει αυξημένη ετοιμότητα αντίδρασης απέναντι στις απειλές ή τις προκλήσεις. Παρουσιάζει μια αυξημένη ευαισθητοποίηση της αναγνώρισης της πρόκλησης, την οποία βιώνει συναισθηματικά με πολύ έντονο τρόπο. Στην περίπτωση αυτή συνήθως υπάρχει ένας προστατευτικός μηχανισμός και αυτός είναι ο φόβος, δηλαδή η αποφυγή της σύγκρουσης. Η επιλογή παύει να υπάρχει όταν ένας άνθρωπος πιστεύει ότι «δεν υπάρχει τίποτε χειρότερο να του συμβεί».

Ο θυμός, ως εμπειρία, δεν συνεπάγεται άμεσα επιθετικότητα, αλλά συνοδεύει, συνήθως, την τάση εκδήλωσης επίθεσης εναντίον κάποιου στόχου. Συνεπώς κατά τη διάρκεια της εκδήλωσης της επίθεσης το άτομο μπορεί ναιώθει θυμωμένο, χωρίς όμως αυτό να είναι αναγκαίο. Στη δεύτερη περίπτωση αυτό που βλέπουν οι άλλοι είναι μια αυτοκτονία ξαφνική και χωρίς λόγο ή όπως κάποτε το είχε εκφράσει ένας ασθενής μου, μετά από μια απόπειρα αυτοκτονίας, «μια απόφαση που

μου ήρθε από το πουθενά».

Ίσως το πιο σημαντικό ερώτημα είναι αν είναι δυνατό, με κάποιο τρόπο, να ανασταλεί η εκδήλωση φυσικής επιθετικότητας. Η απάντηση είναι ότι εξαρτάται. Η επιθετικότητα μπορεί να είναι «ψυχρή» και υπολογισμένη, μια οργανωμένη ενέργεια, η οποία διατρέσσεται εσκεμμένα ώστε να επιτύχει ένα σκοπό, ο οποίος είναι η βλάβη του θύματος, έστω και αν αυτό είναι ο ίδιος ο αυτόχειρας. Υπάρχουν φορές που ο αυτόχειρας μπορεί να αφιερώσει σημαντικό χρόνο ώστε να σκεφθεί και να οργανώσει την επίτευξη του στόχου του, αν και συχνά αντιδρά παρορμητικά, συνήθως μετά από ελάχιστη ή καθόλου σκέψη. Οι ενέργειές του κινητοποιούνται από την ευερεθιστότητα και εκφράζονται, ως ένα βαθμό, με έναν αυτοματικό τρόπο. Αφού όμως η ίδια η πράξη της αυτοκτονίας είναι η κινητική εκδήλωση ενός συναι-

**Η «αλτρουιστική»
αυτοχειρία,
μια ιδιαίτερη
περίπτωση**

θροποκτονία. Η βία από καταθλιπτικούς ασθενείς στρέφεται συνήθως ενάντια στα κοντινά μέλη της οικογένειάς τους, π.χ. σύζυγοι

Παράγοντες που έχουν προβλεπτική αξία για την εκδήλωση αυτοκτονικής συμπεριφοράς

Ποια είναι τα «μαύρα» σήματα

ζωή είναι ένα ατελείωτο μαρτύριο, θέλει να «προστατεύσει» τα αγαπημένα του πρόσωπα σκοτώνοντας τα, έτσι ώστε να μην υποφέρουν περισσότερο. Πολλοί ειδικοί, πάντως, αμφισβητούν την έννοια της αλτρουιστικής αυτοκτονίας στο πλαίσιο του φαινομένου ανθρωποκτονίας – αυτοκτονίας. Επισημαίνουν ότι υφίστανται μακροχρόνιες άλυτες συγκρούσεις και αποτυχημένες σχέσεις, ειδικά στις περιπτώσεις ανδρών οι οποίοι σκοτώνουν τις συντρόφους τους. Σε αυτές τις περιπτώσεις αν και η διαπίστωση κατάθλιψης είναι σταθερό εύρημα, εν τούτοις, αυτή δεν χαρακτηρίζεται πάντα από ψυχολογικά συμπτώματα αλλά από χαρακτηριστικές διαταραχές και χρόνια προβλήματα σχέσεων.

Εξαιρετικά αξιοπρόσεκτο είναι το γεγονός ότι οι δράστες που πέτυχαν, μετά την ανθρωποκτονία, να θέσουν τέλος στη ζωή τους διαφέρουν, ως προς την παθολογία, από αυτούς που τελικά επιβίωσαν, ακόμη και αν χρησιμοποίησαν την ίδια μέθοδο αυτοκτονίας. Στην ομάδα των αυτοκτόνων το ποσοστό καταθλιπτικής νόσου βρίσκεται κατά 75% υψηλότερο από αυτό της ομάδας των επιβιωσάντων. Εξίσου ενδιαφέρουσα είναι μια άλλη μελέτη με στοιχεία από 10 διαφορετικές χώρες όπου η αναλογία των ανθρωποκτονιών γενικά είναι πολύ ευρεία και κυμαίνεται από 0,39/100.000 έως και 6,10/100.000 πληθυσμού. Παρά τις σημαντικότερες αποκλίσεις στις αναλογίες των ανθρωποκτονιών (περισσότερο από δεκαπέντε φορές) μεταξύ των διαφορετικών χωρών, η αναλογία του φαινομένου αυτοκτονίας-ανθρωποκτονίας παραμένει αξιοσημείωτα σταθερή 0,1/100.000 πληθυσμού. Η πιθανότερη ερμηνεία είναι ότι αυτή η αντιστοιχία αντανακλά τη σταθερή επίπτωση της ψυχικής νόσου στις διάφορες χώρες, η οποία είναι ανεξάρτητη από τη βία που σχετίζεται με κοινωνικές και πολιτισμικές παραμέτρους. Ενα ακόμη συμπέρασμα που προκύπτει από τη σημαντική αυτή μελέτη είναι ότι όσο υψηλότερο είναι το ποσοστό των ανθρωποκτονιών σε μια χώρα, τόσο μικρότερο το ποσοστό του φαινομένου ανθρωποκτονίας-αυτοκτονίας ή, γενικότερα, μπορεί να υποστηριχθεί ότι όσο περισσότερο ένας πληθυσμός εξωστρέφει την επιθετικότητά του τόσο λιγότερο την ενδοστρέφει. Οι προεκτάσεις αυτής της τελευταίας διαπίστωσης είναι ανοικτές σε συζήτηση, για την ανάπτυξη μεθόδων ελέγχου και περιορισμού των «αποθεμάτων» βίας σε μια κοινωνία.

Θα ήταν ατελής αυτή η συσχέτιση της αυτοκτονικής συμπεριφοράς με τη γενικότερη εκδήλωση βίας, αν δεν βλέπαμε τι συμβαίνει σε πληθυσμούς που γενικά εκδηλώνουν παραβατική συμπεριφορά, όπως είναι οι φυλακισμένοι. Δεν αποτελεί έκπληξη ότι οι κρατούμενοι των φυλακών έχουν 9-17 φορές περισσότερες πιθανότητες να αυτοκτονήσουν, απ' ό,τι ο αντίστοιχος γενικός πληθυσμός.

Αυτή η παρουσίαση δεν θα μπορούσε να κλείσει, αν δεν αναφερόταν και στις μεθόδους ή αλλιώς τα σήματα κινδύνου, που υπάρχουν και υποδηλώνουν αυξημένη πιθανότητα αυτοκτονικής συμπεριφοράς, από ένα συγκεκριμένο άτομο σε μια δεδομένη χρονική στιγμή. Το πόσο σημαντικό είναι αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι η αυτοκτονία αντιπροσωπεύει μια συχνότερη αιτία θανάτου σε ολόκληρο τον ευρωπαϊκό χώρο. Στη Σουηδία λ.χ. αποτελεί την πρώτη αιτία θανάτου στους άνδρες μεταξύ 15-44. Σε ολόκληρη την Ευρώπη, με επιδημιολογικά στοιχεία του 1997, 65.000 άνθρωποι αυτοκτονούν κάθε χρόνο. Οι διακυμάνσεις ανάμεσα στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες είναι αρκετά σημαντικές, με την Ελλάδα να έχει το μικρότερο (;) ποσοστό αυτοκτονιών 4/100.000 κατοίκους και τη Λιθουανία το μεγαλύτερο 40/100.000 κατοίκους.

Ανάμεσα στους παράγοντες που αποτελούν επιβαρυντικούς παράγοντες για την εκδήλωση αυτοκτονικής συμπεριφοράς, η ψυχιατρική νόσος, η ηλικία >75 χρόνων και το φύλο (Α:Γ=2-3:1), έχουν την καλύτερη προγνωστική ισχύ. Πέραν αυτών, κοινωνικοί, δημογραφικοί και ατομικοί παράγοντες φαίνονται να είναι σημαντικά ισχυροί, με συχνότερους την απώλεια εργασίας, τη συνταξιοδότηση, το διαζύγιο, τον αλκοολισμό και την εξάρτηση από παράνομες ψυχοδραστικές ουσίες. Σημαντική τέλος είναι και η αύξηση του κινδύνου εκδήλωσης αυτοκτονικής συμπεριφοράς, ανθρώπων που πάσχουν ψυχικά κατά την αρχική περίοδο εξόδου από μια ψυχιατρική νοσηλευτική μονάδα.

Κατά την κλινική αξιολόγηση ενός συ-

γκεκριμένου ατόμου, το οποίο είναι δυνατό να εκδηλώσει αυτοκτονική συμπεριφορά, ο συνδυασμός των παραγόντων κινδύνου δίνει τελικά προβλεπτική ευαισθησία της τάξης του 60% και ειδικότητα 61%. Πράγμα που σημαίνει ότι περίπου 40% από αυτούς τους ανθρώπους που θεωρούμε υποψήφιους αυτόχειρες δεν θα αυτοκτονήσουν, ενώ ίσο περίπου ποσοστό αυτών που θεωρούμε ασφαλείς τελικά θα αυτοκτονήσουν.

Θα πρέπει να τονισθεί ότι η πρόβλεψη της αυτοκτονικής συμπεριφοράς είναι σημαντικά ανεπιτυχής σε συγκεκριμένους τύπους ιδρυμάτων, με κύριους εκπροσώπους τις φυλακές και τις στρατιωτικές μονάδες, όπου οι ευκαιριακοί παράγοντες μεταβάλλονται συνεχώς και η εκτίμηση του αντιστοιχίου κινδύνου μεταβάλλεται σε πολύ μικρά χρονικά διαστήματα.

Είναι ευνόητο ότι οι περισσότεροι από τους παράγοντες κινδύνου είναι πάρα πολύ κοινοί στην καθημερινή ζωή, αλλά στη συγκεκριμένη περίπτωση έχουν συνδυαστικό ρόλο και δείχνουν μια γενικότερη επιδείνωση της κατάστασης του ατόμου. Η παράθεσή τους δεν έχει στόχο να μεταθέσει την ευθύνη της διάγνωσης σε μη ειδικούς, πράγμα αδύνατο και επικίνδυνο, αλλά να ευαισθητοποιήσει ανθρώπους που αντιμετωπίζουν ανάλογα προβλήματα στον εαυτό τους ή σε αγαπημένα τους πρόσωπα, για να απευθυνθούν εγκαίρως σε κάποιον ειδικό.

Συνοπτικά οι παράγοντες που έχουν προβλεπτική αξία για την εκδήλωση αυτοκτονικής συμπεριφοράς είναι οι εξής:

- Δηλωμένη πρόθεση, δηλαδή ο υποψήφιος αυτόχειρας το λέει ότι θα αυτοκτονήσει.
- Προετοιμασία, συμπεριλαμβανομένων

LOIS GUARINO, 1986

Δεν θα πάψει ποτέ να υπάρχει, αφού συνδέεται με την προσαρμοστικότητα

και του αποθησαυρισμού φαρμάκων, τακτοποίησης οικονομικών και λοιπών εκκρεμοτήτων, σημειωμάτων κ.τ.λ.

- Ιστορικό προηγούμενης ηθελμημένης αυτοκαταστροφικής συμπεριφοράς, ειδικά κατά το τελευταίο εξάμηνο.
- Σοβαρή καταθλιπτική νόσος, σχιζοφρένεια ή κατάχρηση ουσιών.
- Καταθλιπτική σημειολογία σε νεαρούς άνεργους, σχιζοφρενείς, με συχνές υποτροπές και εκδηλώσεις αποδιοργάνωσης.
- Απαισιοδοξία, ανηδονία, απελπισία, συναισθηματικά ενοχών, αύπνια, αυτοεγκατάλειψη, διαταραχές μνήμης, ανησυχία, κρίσεις πανικού.
- Πρόσφατα αρνητικά γεγονότα ζωής, όπως απώλεια υποστηρικτικών σχέσεων, εργασίας, αδυναμία δημιουργίας σταθερής θεραπευτικής σχέσης κ.τ.λ.
- Περίοδος των πρώτων εβδομάδων από την έξοδο από το νοσοκομείο.

Κλείνοντας αυτή τη μικρή αναφορά, θα πρέπει να επισημάνουμε, για μια ακόμη φορά, ότι η αυτοκτονία αποτελεί μια λογική επιλογή ενός ανθρώπου που, δυστυχώς όμως, τις περισσότερες φορές βασίζεται σε λανθασμένα δεδομένα. Με την έννοια αυτή φαίνεται ότι η αυτοκτονική συμπεριφορά θα συνεχίσει να υπάρχει, ανεξάρτητα ίσως από την όποια βελτίωση των θεραπευτικών δυνατοτήτων μας. Κατά συνέπεια δεν φαίνεται εφικτός στόχος η εξαφάνισή της, αφού ουσιαστικά είναι αλληλένδετη με την προσαρμοστική ικανότητα του ανθρώπου, αλλά είναι δυνατή η αποτελεσματική προστασία του εν δυνάμει αυτόχειρα, εκείνη τη μικρή ουσιαστικά περίοδο της ζωής του, που η ζωή φαντάζει χωρίς εναλλακτικές λύσεις και προοπτικές διεξόδων.

*Ο ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΛΕΒΙΖΟΠΟΥΛΟΣ είναι ψυχίατρος, λέκτορας Ιατροδικαστικής Πανεπιστημίου Αθηνών

Το μεγάλο δίλημμα

Του ΙΑΚΩΒΟΥ ΦΑΡΣΕΔΑΚΗ*

Η αυτοκτονία ενός ανθρώπου μάς δημιουργεί ένα είδος δυσφορίας ή καλύτερα ένα είδος μεταφυσικής αγωνίας. Μας αναγκάζει να διαλογιστούμε σχετικά με τη σημασία της ύπαρξής μας. Αυτοκτονία σημαίνει συνθηκολόγηση μπροστά στη δοκιμασία ή απόκτηση του υπέρτερου ελέγχου, του ανθρώπου απέναντι στην ίδια του τη ζωή; Κανείς δεν είναι υπεύθυνος για τη γέννησή του, καθένας είναι ελεύθερος να διαλέξει το θάνατό του, να αποβάλει το φορτίο που δέχθηκε χωρίς να το ζητήσει.

Δεν πρέπει, κατά συνέπεια, να μας ξενίζει η ενασχόληση αξιολογών διανοητών με το θέμα της αυτοκτονίας. Στα νεότερα χρόνια, από την πλευρά της Κοινωνιολογίας, ο **Emile Durkheim**, με συγκροτημένο λόγο και στηριζόμενος στις στατιστικές που είχε στη διάθεσή του, επιχείρησε να δώσει απάντηση στα πολλά ερωτήματα που μας θέτει το φαινόμενο της αυτοκτονίας. Με χρήση της πολυμεταβλητής ανάλυσης, βάλθηκε να αποδείξει πως κάθε ανθρώπινη πράξη, ακόμη κι αυτή με την οποία αφαιρεί κάποιος την ίδια του τη ζωή -πράξη που φαίνεται ως κατ'εξοχήν ατομική, πηγάζουσα από τα μυστηριώδη βάθη του ψυχισμού- δεν είναι παρά μια κοινωνική συμπεριφορά. Στην πραγματικότητα είναι η ίδια η κοινωνία που δρα.

Βασίζομενος στις σχέσεις μεταξύ της συχνότητας των αυτοκτονιών και διαφόρων περιστάσεων, όπως η ηλικία, το φύλο, η οικογενειακή κατάσταση κ.λπ., οδηγήθηκε στη δημιουργία τριών τύπων αυτοκτονίας: την εγωιστική, την αλτρουιστική και την ανομική, αποτέλεσμα του βαθμού -υπερβολικού ή ελλειμματικού- κοινωνικής ένταξης του ατόμου. Πέρα από αυτούς τους τύπους, μιλούσε για «αυτοκτονογόνα ρεύματα» που διάλεγαν τα θύματά τους όχι τυχαία, αλλά χωρίς τα ατομικά κίνητρα να φαίνονται ποτέ ως η πρώτη ή η αυθεντική τους αιτία. Με άλλα λόγια, η σημασία και η αιτία της αυτοκτονίας δεν αποκαλύπτονται στο επίπεδο της ατομικής περίπτωσης, όπως το αντιλαμβάνεται ενίοτε ο αυτόχειρας και το περιβάλλον του, αλλά στο μακροκοινωνικό, χάρη σε έννοιες που κατασκευάζει ο κοινωνιολόγος και που είναι άγνωστες στους κοινωνικούς ανθρώπους.

Όμως, οι ψυχολόγοι ή οι ψυχίατροι που έρχονται σε επαφή όχι με τους αριθμούς, αλλά απευθείας με τον πληθυσμό των αυτοκτονούντων αντέδρασαν σ' αυτήν την προσέγγιση. Και ο σκεπτικισμός αυτός και η αντίθεση στις θέσεις του Durkheim αναπτύχθηκαν και σε αρκετούς κοινωνιολόγους, στη συνέχεια.

Στην πραγματικότητα όλα τα ανθρώπινα διακρίνονται για την πολυπλοκότητά τους. Η εξήγηση ενός οποιουδήποτε φαινομένου που παρατηρείται στις ανθρώπινες κοινωνίες -και της αυτοκτονίας- δεν μπορεί ποτέ να δοθεί από ένα μόνο παράγοντα. Πάντοτε υπάρχει μια δυναμική αλληλεπίδραση πολλών παραγόντων. Εξάλλου, οι άνθρωποι φτιάχνουν οι ίδιοι, εν πολλοίς, τη μοίρα τους. Είτε τους πάρουμε ατομικά τον καθένα, είτε κατά ομάδες, ακολουθούν στόχους και υιοθετούν στρατηγικές για να τους πετύχουν. Αλλά οι στόχοι δεν είναι οποιοδήποτε, όλες οι στρατηγικές δεν είναι δυνατόν και τα όποια αποτελέσματα προσδιορίζονται και από τις αναπτυχθείσες δράσεις, αλλά και από την αντικειμενική κατάσταση.

Ετσι, πολλοί, από διάφορες επιστημονικές κατευθύνσεις, ασχολήθηκαν μέχρι σήμερα συστηματικά με το φαινόμενο, διατυπώνοντας θεωρίες, διεξάγοντας έρευνες, παρατηρώντας τους παράγοντες που επιδρούν, σημειώνοντας τις διαφοροποιήσεις που υπάρχουν (μεταξύ πόλης-υπαίθρου, ανδρών-γυναικών, νέων-ηλικιωμένων, ανύπαντρων-παντρεμένων, διαζευγμένων, ψυχασθενών, τοξικομανών) και τις μορφές υπό τις οποίες οι αυτοκτονίες εμφανίζονται, για να οδηγηθούν στην πρόταση μέτρων πρόληψής τους.

Συνοπτικά, θα μπορούσε κανείς να αναφέρει, πρώτα απ' όλα τους εθνολόγους που μελέτησαν τους διάφορους πολιτισμούς, τους διάφορους θρησκευτικούς και πολιτιστικούς κανόνες και διαπίστωσαν διαφοροποιήσεις τόσο στο ύψος, όσο και στις μορφές της αυτοκτονίας. Σ' ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να βρεθούμε μπροστά και σε συλλογικές αυτοκτονίες. Η εθνοψυχιατρική έχει ασχοληθεί με τη μελέτη σχετικών περιπτώσεων, ενώ άλλοι έχουν μελετήσει τη σημασία της παθολογίας του οικογενειακού συστήματος κ.ο.κ. Η διάκριση του Durkheim των τύπων των κοινωνιών (πρωτόγονες-εκβιομηχανισμένες) και η σημασία του βαθμού ομοιογένειάς τους εξακολουθούν να μελετώνται.

Παράλληλα, διατυπώνονται θεωρίες ψυχαναλυτικής προσέγγισης, με βάση τη θέση ότι η ζωή βασίζεται στις αντιτιθέμενες μεταξύ τους τάσεις θανάτου και έρωτος. Στην αρχή στρέφονται

Δεύτερη αιτία θανάτου στους φοιτητές και τρίτη στους νέους

προς το εγώ και σιγά σιγά προσανατολίζονται προς τα έξω. Σε περίπτωση που οι εξωτερικές επενδύσεις αποτυγχάνουν ή όταν συναντούμε υπερβολική δυσκολία για να τις πραγματοποιήσουμε, οι δύο τάσεις επιστρέφουν στην αρχική τους πηγή. Οι δυνάμεις καταστροφής επικρατούν. Αυτή η εξέλιξη ενισχύεται και επιταχύνεται, κάτω από την επίδραση εξωτερικών συνθηκών.

Από τους ψυχιάτρους, η κατά την άποψή μας επιτυχήστερη εκδοχή διατυπώθηκε από τον **Erwin Ringel**, που μελέτησε 745 αποπειραθέντες να αυτοκτονήσουν στη Βιέννη. Η βασική του θέση είναι πως η αυτοκτονία δεν είναι μια απλή αντίδραση σε κάποια δυσκολία ή περίσταση. Είναι μάλλον η κατάληξη μιας συμπεριφοράς που αναπτύσσεται και καθορίζεται σιγά σιγά και θίγει το σύνολο της προσωπικότητας. Μόνο μια τέτοια εξέλιξη οδηγεί το άτομο σε μια τέτοια ιδιοσυγκρασία, ώστε διάφοροι παράγοντες να μπορούν να γίνουν κίνητρα αυτοκτονίας.

Γι' αυτό δεν μπορούμε να αποδώσουμε την αυτοκτονία σε ένα συγκεκριμένο σημείο της ζωής του υποκειμένου, ούτε σε μια ιδιαίτερη ζώνη της προσωπικότητάς του. Είναι ολόκληρη η προσωπικότητα, εξεταζόμενη σε όλη την εξέλιξή της, που μπορεί να μας δώσει το κλειδί της εξήγησης. Και γι' αυτό ο Ringel επιστρέφει στην παιδική ηλικία του ατόμου, μελετώντας ορισμένες από τις συνθετικές -στις περιπτώσεις που εξετάσε- περιπτώσεις, όπως την πρόωρη απώλεια ενός ή και των δύο γονέων, τις διαταραγμένες οικογενειακές σχέσεις, τη νευρωτική παράδοση της οικογένειας, τη θέση στη φάτρυα, τις φυσικές μειονεξίες. Εξετάζει, επίσης, τα ψυχικά τραύματα, την ανάπτυξη του προαυτοκτονικού συνδρόμου, τέλος, τη σχέση του ατόμου με τις αξίες.

Τέλος, μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα προσέγγιση, που στηρίζεται στη στρατηγική ανάλυση, επιχειρήθηκε από τον κοινωνιολόγο **Jean Baechler**, στη διδακτορική διατριβή του με τίτλο «Οι αυτοκτονίες» (ο

πληθυντικός επιλέχθηκε για να σημειώσει την αντίθεσή του προς την προσέγγιση του Durkheim που είχε τιτλοφορήσει το βιβλίο του «Η αυτοκτονία»). Η μελέτη του στηρίζεται σε εξέταση ατομικών περιπτώσεων και όχι σε στατιστική ανάλυση. Γι' αυτόν δεν υπάρχει μία αυτοκτονία, αλλά διάφορες αυτοκτονίες. Η αυτοκτονία, όπως κάθε ανθρώπινη συμπεριφορά, έχει μία σημασία: είναι η απάντηση σε μια κατάσταση, επηρεασμένη από ορισμένα κίνητρα συνειδητά ή ασυνειδήτα, για την επίτευξη κάποιου στόχου. Γι' αυτό ένα άτομο ή μια ομάδα ατόμων αυτοκτονούν. Μελετάει, με άλλα λόγια, την κοινωνική σημασία της αυτοκτονίας. Η συμβολή του έγκειται, εκτός των άλλων, στην προσπάθεια δημιουργίας μιας τυπολογίας των αυτοκτονιών ή μάλλον στην καταγραφή των τυπικών σημασιών τους. Η ταξινόμηση που μας προτείνει περιλαμβάνει τέσσερα γένη και έντεκα είδη. Τα πρώτα στηρίζονται στην απομάκρυνση, στην επιθετικότητα, την προσφορά ή το παιχνίδισμα, ενώ στα δεύτερα περιλαμβάνει τη φυγή, το πένθος, την τιμώρηση, το έγκλημα, την εκδίκηση, την εκβίαση, την εκκλήση, τη θυσία, τη διάβαση, τη θεοδίκια, το παιχνίδι. Για όλες αυτές τις περιπτώσεις δίνει πολλά παραδείγματα, ενώ προχωρεί και σε μια διερεύνηση των παραγόντων που οδηγούν σε καθεμιά απ' αυτές τις εμφανίσεις του φαινομένου της αυτοκτονίας. Ετσι, εξετάζει -κατά τη δική του κατάταξη- τους ατομικούς παράγοντες (φυσιολογικούς, ψυχιατρικούς, οικογενειακούς, κοινωνικούς, την ηλικία και το φύλο), τους εμμέσως εξωτερικούς (νοστροπίες, τοξικομανίες) και τους αμέσως εξωτερικούς (ειδικούς: πολέμους, πολιτική και γενικούς).

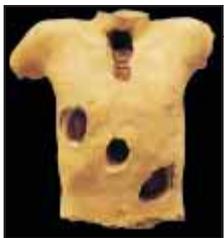
Αλλά είναι τόσοι οι ασχοληθέντες με την ερμηνεία του φαινομένου της αυτοκτονίας, ώστε έχει δημιουργηθεί και ξεχωριστός επιστημονικός κλάδος η «Αυτοκτονολογία» (όρος που δημιουργήθηκε το 1929 από τον **Edwin Shneidman**). Ως κύριοι σκαπανείς της, εκτός από τους προαναφερθέντες, μπορεί κανείς να αναφέρει τους **Norman Farberow**, **R. Litman** και **Karl Menninger**, ενώ στη Λιόν της Γαλλίας, υπάρχει και σχολή αυτοκτονολογίας με πλουραλιστική κατεύθυνση υπό τον **Jacques Védrine** και τους συνεργάτες του. Στις Βρυξέλλες, επίσης, υπό τον **Jean Wilmotte** και τους συνεργάτες του υπάρχει αντίστοιχη σχολή, αλλά με κατεύθυνση συμπεριφορική, ενώ εκδίδονται και ειδικά επιστημονικά περιοδικά.

Μια κλίμακα για την εμπειρική διερεύνηση της δυναμικής της αυτοκτονίας έχει δημιουργήσει ο **Roger Dufont-Gombers** αποτελούμενη από δέκα διαστάσεις (αυτοκτονικά προηγούμενα, ψυχοπαθολογική ισορροπία, κοινωνική ένταξη, εικόνα εαυτού, ένστικτο θανάτου, επίπεδο λογικής, αντιδραστική συμπεριφορά, προετοιμασία αποπειρών αυτοκτονίας, δυναμική τής απόπειρας αυτοκτονίας, κάλεσμα).

Τέλος, επειδή το φαινόμενο της αυτοκτονίας έχει λάβει στις μέρες μας ανησυχητικές διαστάσεις (στις ΗΠΑ σημειώνονται περίπου 100 αυτοκτονίες την ημέρα, ενώ αποτελεί τη δεύτερη αιτία θανάτου για τους φοιτητές και την τρίτη στους νέους γενικά) έχουν αναπτυχθεί, ανά τον κόσμο, διάφορες υπηρεσίες, και έχουν ληφθεί μέτρα- πρόληψης της αυτοκτονίας. Ετσι, έχουν δημιουργηθεί, εκτός από τα «κέντρα καθοδήγησης» των νέων, υπηρεσίες τηλεφωνικές, που λειτουργούν όλο το εικοσιτετράωρο, για την ψυχολογική υποστήριξη των ατόμων που βρίσκονται σε απόγνωση και κινδυνεύουν να οδηγηθούν σε απονενομένα διαβήματα, ειδικές κλινικές, κέντρα συντονισμού για την πρόφύλαξη από την αυτοκτονία.

Δεν θα ήθελα, ως εγκληματολόγος, να κλείσω αυτό το σημείωμα, χωρίς να αναφερθώ, με δύο λόγια, ειδικά στο θέμα της αυτοκτονίας μέσα στις φυλακές. Οι αυτοκτονίες μέσα στις φυλακές είναι, στατιστικά, πολύ πιο συχνές από ό,τι στην ελεύθερη κοινωνία. Οι λόγοι είναι πολλοί και συνδέονται με τις αποστερήσεις που βιώνει κανείς σε ένα ολοκληρωτικό κλειστό περιβάλλον, απ' όπου λείπει η ελευθερία -το οξυγόνο της ανθρώπινης ζωής- και όπου η ανθρώπινη αξιοπρέπεια συνεχώς υποβάλλεται σε δεινή δοκιμασία. Κι εδώ, οι ανήλικοι παραβάτες, οι πιο ευάλωτοι στον κοινωνικό στιγματισμό, στην αποκοπή από τους οικογενειακούς, φιλικούς και κοινωνικούς δεσμούς, στη διαδικασία απομείωσης της εικόνας εαυτού, οδηγούνται επτά φορές συχνότερα απ' ό,τι οι ομήλικοί τους στο γενικό πληθυσμό, στην αυτοκτονία. Αυτό και μόνο -και δυστυχώς δεν είναι το μόνο αρνητικό- θα έπρεπε να αποτελεί αντένδειξη για τον εγκλεισμό τους και για την ενεργοποίηση μιας πολιτικής που θα στηριζόταν όχι στην καταστολή, αλλά στην πρόληψη.

*Ο ΙΑΚΩΒΟΣ ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ είναι καθηγητής, Δ/ντής του Τομέα Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου

Η φύση, ο άνθρωπος και το δικαίωμά του να αποφασίζει για κάθε πράξη του

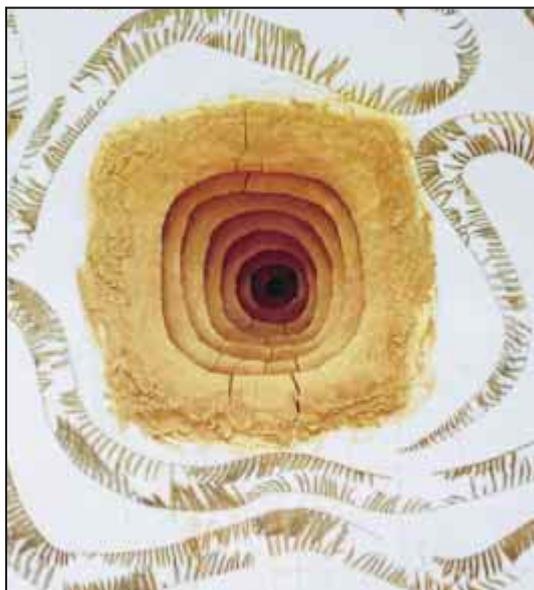
Του ΑΝΤΩΝΗ ΠΑΠΑΡΙΖΟΥ*

Αν λέγαμε πως ο θάνατος είναι η επιστροφή όλων των μορφών οργανικής ζωής στην ανόργανη κατάσταση, τότε θα ήταν ωσάν να αποδεχόμασταν ότι η ανόργανη κατάσταση δεν αποτελεί μορφή ζωής, ότι είναι μία άλλη κατάσταση θανάτου και, τέλος, ότι η ζωή από το θάνατο προέκυψε. Αν, όμως, συμφωνούσαμε στη διαπίστωση ότι στη Φύση δεν υφίσταται διαχωρισμός ανάμεσα στην οργανική και την ανόργανη κατάσταση, αλλά μόνον μορφές ενέργειας και δύναμης όλο και πιο σύνθετες σε συνεχή κίνηση και μεταβολή, αν δηλαδή συμφωνούσαμε στη διαπίστωση ότι στη Φύση δεν υφίσταται ζωή και θάνατος αλλά αδιάκοπη ροή της γονιμότητας, που έλαβε και λαμβάνει όλες τις απίθανες μορφές ζώων και φυτών, τα οποία εγέρθηκαν και εξαφανίστηκαν ή και συναντάμε ακόμη επάνω στη γη – διαπίστωση την οποία θα αποδεχόταν η πλειονότητα των επιστημόνων της Φύσης –, τότε θα οφείλαμε να αποδεχθούμε ότι η ζωή και ο θάνατος είναι καταστάσεις του «φυσικού μορφώματος» που αναδύθηκε και αυτο-ονομάστηκε «άνθρωπος». Τότε, θα οφείλαμε να αποδεχθούμε ότι η ζωή και ο θάνατος είναι πολιτισμικά γεγονότα, εμπειρίες και μορφές συνείδησης του ανθρώπου και εν τέλει τρόποι παρουσίας του στη Φύση.

Η ζωή και ο θάνατος, επομένως, δεν υπάρχουν στη Φύση, ενώ η Φύση και ο άνθρωπος δεν έχουν δική τους αμετάβλητη ουσία, αλλά μόνον κίνηση και μεταβολή, δηλαδή μόνον μορφές. Στις διαπιστώσεις αυτές, όμως, καταλήγουμε σήμερα, και μάλιστα στους κόλπους του δυτικού πολιτισμού, μέσα από γνώσεις που μας παρέχουν τόσο οι επιστήμες της Φύσης όσο και οι επιστήμες του ανθρώπου, μέσα δηλαδή από γνώσεις που απέκτησε ο συνεχώς αναδυόμενος και μεταλλόμενος δυτικός άνθρωπος, και επομένως μέσα από τις σύγχρονες μορφές συνείδησης στις οποίες οδηγήθηκε. Γεγονός, βέβαια, που ισχύει τόσο για τον γράφοντα όσο και για τον οποιονδήποτε ο οποίος θα αμφισβητούσε τις θέσεις αυτές. Σημαντικό, δηλαδή, στην περίπτωση αυτή δεν είναι το ποιος και το πόσο αποδέχονται ή αμφισβητούν τις θέσεις αυτές, αλλά το ότι τέτοιες θέσεις εγείρονται και δημοσιεύονται, ενώ ήταν «αδιανόητες» σε κάποια προηγούμενη στιγμή της δυτικής ιστορίας, όπως για κάποιους άλλους πολιτισμούς της ανθρωπότητας.

Ο διαχωρισμός ανάμεσα στην οργανική και την ανόργανη κατάσταση της Φύσης, ο οποίος προβάλλεται ακόμη και σήμερα μερικές φορές, δεν είναι παρά μία πιο αφηρημένη μορφή του παλαιότερου εκείνου διαχωρισμού, ο οποίος εντέλως ιδεολογικά έθετε μία ριζική διαίρεση ανάμεσα στον άνθρωπο και τα ζώα. Η Φύση, όπως όλα δείχνουν, αποτελεί ένα αδιαίρετο και ενιαίο γεγονός, το οποίο παρουσιάζει τις εκατοντάδες και μύριες πλευρές και όψεις του αποκτώντας εκατοντάδες και εκατομμύρια μορφές σε σχέση κάθε φορά με το on που τη ζει αναδυόμενο μέσα από και στους κόλπους της, σε σχέση δηλαδή με τα όργανα και τις ικανότητές του, είτε πρόκειται για ζώο ή φυτό είτε πρόκειται για τον άνθρωπο, στις ποικίλες πολιτισμικές μορφές που έλαβε ιστορικά.

Φύση είναι η φωτιά μέσα στη φωτιά, που καίει τον ίδιο της τον εαυτό, αποκτώντας εκατομμύρια μικρές, διαφορετικές και ποικιλόμορφες στιγμιαίες φλόγες, που γεννιούνται και σβήνουν η κάθε μια μέσα και διαμέσου όλων των υπολοίπων, την ίδια στιγμή που όλες οι υπόλοιπες εγείρονται και χάνονται ακριβώς μέσω της κάθε ξέχωρης και διαφορετικής. Φύση είναι η κίνηση μέσα στην κίνηση, ο ήχος μέσα στους ήχους, το χρώμα μέσα στα χρώματα, η τυφλή ροή των μεταλλασσόμενων δυνάμεων. Φύση είναι η γονιμότητα μέσα στη γονιμότητα, όπως η θάλασσα μέσα στη θάλασσα, άπειροι πυρήνες γονιμοποίησης που αναδύονται μέσα και διαμέσου ο ένας του άλλου, μέσα και διαμέσου του χώρου και του χρόνου που οι ίδιοι οικοδομούν αναδυόμενοι ο καθένας ξέχωρα, αποτελώντας ο καθένας μία από τις μορφές στάσης μέσα στο χορό της αδιάκοπης και μοναδικής ροής, εικόνα από τις εκατομμύρια εικόνες της μιας και ενιαίας παρουσίας, του ενός και ενιαίου γεγονότος που είναι αυτό που συνηθίσαμε να ονομάζουμε Φύση. Φύση είναι ένας ενιαίος και δίχως όρια καθρέπτης, που χορεύει με τους αμέτρητους μικρούς καθρέπτες του ενιαίου και διαφανούς σώματός του, με τις άπειρες λεπίδες φωτός και σκότους που εγείρονται και σβήνουν με κάθε ήχο και χρώμα, με κάθε κτύπημα του χρόνου, με κάθε μικρή ή μεγάλη ανάσα της βοής, που είναι

ANDY GOLDSWORTHY, 1996

ο δίχως όρια καθρέπτης: πάνσκληρη, αιχμηρή και ανελέητη επιφάνεια δίχως όρια αισθητά.

Και ο άνθρωπος; Ο άνθρωπος είναι μία στιγμιαία φλόγα μέσα στη γενικευμένη φωτιά, ένας κόκκος γονιμότητας μέσα στη θάλασσα της γονιμότητας, μία μικρή και εκρηκτική εικόνα μέσα στην ατέλειωτη και συνεχώς μεταβαλλόμενη δίχως όρια φωτοροή της Φύσης, ένας εφήμερος καθρέπτης μέσα στη σιλιπνή και ασάλινη διαφάνεια του χρόνου και του χώρου, που όμως είχε την τύχη ή την ατυχία να γνωρίσει, να γευτεί και να λάβει τη γνώση του έρωτα και της βίας, της ζωής και του θανάτου. Φλόγα και γονιμότητα, εικόνα και θρύψαλα κοφτερού φωτός, που ορθώνεται αναζητώντας και αποκαθιστώντας την αίσθηση του έρωτα και της βίας, ιστίο δίχως πλεούμενο και γνώση παρουσίας, αναμέτρησης και τιμής. Αξιοπρέπεια, δίχως πανοπλία έναντι του θανάτου. Μόνο χαρές και θλίψεις μέσα στη ζωή.

Και όλα τούτα τα λόγια συνθέτουν ένα μικρό μύθο, το μύθο που μπορούμε να εμπνευστούμε από τις δυνάμεις και τις αδυναμίες της επιστήμης, εφόσον η επιστήμη δεν μπορεί να δώσει μία τελειωτική απάντηση στο ερώτημα «τι είναι ζωή και τι θάνατος», πως δεν μπορεί να απαντήσει στο ερώτημα «αν υπάρχει Θεός ή όχι». Μόνον να βεβαιώσει πλέον μπορεί, ότι στη Φύση δεν υπάρχει ζωή και θάνατος, και ότι μόνον ο άνθρωπος φέρει βαθιά στο σώμα του, την ψυχή και το νου τούτα τα βιώματα και τούτη τη γνώση. Στο ερώτημα δε, αν «υπάρχει Θεός ή όχι», μόνον οι θρησκείες δίνουν σαφή, μη έλλογη βέβαια, απάντηση. Οι θρησκείες όμως δεν α-

Η συνείδηση ζωής και θανάτου

ποτελούν επιστήμη. «Οι θρησκείες αποτελούν μία απάντηση στο θάνατο», επαναλαμβάνουν πολύ συχνά οι φοιτητές μου στην αίθουσα, όταν τους ρωτώ κατά το εισαγωγικό μάθημά μας στην «Κοινωνιολογία της Θρησκείας», αν μπορούν να δώσουν μια δική τους απάντηση στην ερώτηση «τι είναι θρησκεία;».

Πράγματι, όμως, με βάση τα όσα είπαμε, τι είναι θάνατος; Ο,τι και η ζωή, απαντούμε. Μία βαθύτατη και θεμελιώδη μορφή συνείδησης του ανθρώπου. Μία μορφή συνείδησης, που δημιουργείται μέσα και διαμέσου της σχέσης του με τον εαυτό του, με την κοινωνία και με ό,τι ονομάζουμε Φύση. Μία μορφή συνείδησης που, όπως όλα δείχνουν με βάση τις επιστήμες, μεταβάλλεται από τη μία κοινωνία στην άλλη. Και η μορφή αυτή συνείδησης, ο θάνατος, μέσα και διαμέσου της αντίθετης συνείδησης της ζωής και μόνον μπορεί να υφίσταται. Θεωρούμε δε πως θα ήταν μάταιο να επιχειρήσει κανείς να προτάξει χρονικά ή και δομικά τη μία μορφή συνείδησης σε σχέση με την άλλη. Γι' αυτό και θα ήταν ορθότερο αν λέγαμε ότι ο θάνατος είναι μία μορφή συνείδησης, που μόνο μέσα και διαμέσου της συνείδησης της ζωής θα πρέπει να έχει αναδειχθεί και να υφίσταται. Οπως και η ζωή είναι μία μορφή συνείδησης, που μόνο μέσα και μέσω της αντίθετης συνείδησης του θανάτου αναδείχθηκε και μπορεί να υφίσταται. Και τούτο μόνον στο σώμα, την ψυχή και το νου του όντος, που αυτο-ονομάζεται άνθρωπος.

Θρησκείες, θάνατος και αυτοκτονία

Αρχίζοντας, λοιπόν, εδώ, εντέλως ρητορικά και καθόλου επιστημονικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι αν η Αγία Τριάδα ως ομοούσιος υιός έγινε άνθρωπος, έναν και μόνον λόγο θα μπορούσαμε να έχει γι' αυτό. Να δοκιμάσει τα καταπληκτικά αυτά αισθήματα, να λάβει τις μοναδικές μορφές συνείδησης που είναι η ζωή και ο θάνατος, να δοκιμάσει δηλαδή τη ζωή και το θάνατο, που ένας αιώνιος θεός δεν θα μπορούσε ποτέ να γευτεί ως δικές του εμπειρίες, εφόσον είναι αγέννητος, άκτιστος και άπειρος, πέραν βέβαια της γνώσης που σύμφωνα με τη θεολογία έχει για τα δύο αυτά γεγονότα εξαιτίας της απόλυτης σοφίας του. Μήπως γι' αυτό δημιούργησε και τον άνθρωπο, για να έχει την ευκαιρία να γνωρίσει τη γέννηση, τη ζωή και το θάνατο;

Αν λάβουμε υπόψη μας ότι οι οικουμενικοί θεοί εμφανίζονται ως αποκλειστικοί κύριοι της ζωής και του θανάτου, είναι επόμενο κατ' αρχάς ότι η οποιαδήποτε αυτοκτονία αδιαφορεί, αγνοεί ή αντιβαίνει στη θέληση του Θεού, και αυτό δεν είναι δυνατόν παρά να εκλαμβάνεται ως προσβολή του ίδιου του Θεού. Είναι επόμενο συνεπώς για τις οικουμενικές θρησκείες να απαγορεύουν τον «ηθελημένο θάνατο». Εάν δε, χρησιμοποιούμε τον όρο «ηθελημένος θάνατος» είναι για να τον διακρίνουμε από τον βεβαρημένο με χριστιανικό και αρνητικό συνεπώς περιεχόμενο όρο «αυτοκτονία», και να δείξουμε την πλήρη ευθύνη του ανθρώπου όχι μόνο για τη ζωή του αλλά και για το θανάτο του. Ακόμη περισσότερο, για να

Θανάσιμο αμάρτημα για τις θρησκείες

Του ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΔΗΜ.
ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ*

Αυτοκτονία ονομάζεται η ανθρώπινη εκείνη πράξη κατά την οποία ο ίδιος ο άνθρωπος τερματίζει τη ζωή του. Κατά κυριολεξία, αυτοκτονία είναι η ολοκληρωμένη εκείνη ανθρώπινη πράξη, η οποία έχει ως επισφράγισμα το θάνατο του αυτόχειρα. Και αυτό σε σχέση πάντοτε με τη λεγόμενη απόπειρα αυτοκτονίας, που είναι πράξη ανολοκλήρωτη, δεν έχει, δηλαδή, ως αποτέλεσμα το θάνατο αυτού ο οποίος αποπειράται να αυτοκτονήσει. Διάκριση επίσης γίνεται μεταξύ αυτοκτονίας και της τάσης προς αυτοκτονία, μιας ενέργειας, δηλαδή, που μόλις έχει εκδηλωθεί ή και της ιδέας της αυτοκτονίας που είναι μια απλή νοητική αφετηρία, μια επιθυμία για να πεθάνει κανείς, άλλοτε έντονη και άλλοτε όχι.

Η αυτοκτονία είναι «φόνος» και είναι «εκ προαιρέσεως αφαιρέσεις υφ' ημών της ίδιας ημών ζωής», γι' αυτό και διαφέρει από τον κοινό φόνο, την αφαίρεση δηλαδή της ζωής του άλλου από κάποιον. Και ακόμη, η αυτοκτονία διακρίνεται σε άμεση και έμμεση. Άμεση αυτοκτονία καλείται η εκ προαιρέσεως βίαση, με φονικό όργανο ή κίνηση, αφαίρεση της ίδιας μας της ζωής, ενώ έμμεση είναι η αυτοκτονία που πραγματοποιείται εν γνώσει μας μιν, αλλά και εκ προθέσεως βαθμιαία, σιγά σιγά, αφαίρεση της ζωής μας (π.χ. η άρνηση τροφής, η λήψη ναρ-

κωτικών ουσιών, ενώ γνωρίζουμε το τέλος της πράξης αυτής, η ευθανασία, η συνειδητή και χωρίς κανένα λόγο έκθεση της ζωής μας σε κίνδυνο, όπως η παράλογη ταχύτητα με μηχανές ή αυτοκίνητο κ.ά.).

Στην αρχαία Ελλάδα υπήρχε νόμος σύμφωνα με τον οποίο οι αυτόχειρες δεν τύχαιναν της ίδιας ταφής όπως οι άλλοι, των οποίων η ζωή τελείωνε φυσιολογικά, αλλά εθάπτονταν εκτός του κοινού νεκροταφείου και μάλιστα χωρίς το χέρι τους, το οποίο κράτησε το φονικό όργανο και επέφερε τα βίαια και θανάσιμα χτυπήματα και τελικά το θάνατό τους, που εθάπτετο χωριστά από το άλλο σώμα. Και ακόμη, ο αυτόχειρας εθεωρείτο και ανάξιος να έχει «σήμα» (= ταφόπλακα) που να αναγράφει το όνομά του, ώστε κανένας να μη γνωρίζει ποιος κείται στο συγκεκριμένο τάφο. Και τούτο γιατί οι αρχαίοι Έλληνες θεωρούσαν μέγα παράπτωμα την αυτοκτονία και για λόγους θρησκευτικούς και για λόγους πολιτικούς (Πυθαγόρειοι, Πλάτων, Αριστοτέλης κ.ά.). Ανάλογη ήταν η στάση προς τους αυτοκτονούντες και των άλλων λαών της αρχαιότητας.

Την αυτοκτονία την καταδικάζουν ανέκαθεν όλες οι θρησκείες ως έγκλημα βαρύτατο. Ετσι, η ιουδαϊκή θρησκεία θεωρεί την αυτοκτονία ως δειλία και ασέβεια προς το Θεό.

Και το ισλάμ καταδικάζει την αυτοκτονία, αφού σύμφωνα με τη διδασκαλία του ως ύψιστη αρετή θεωρείται η απόλυτη υποταγή του αν-

θρώπου στη θεία βούληση, προς την οποία η αυτοκτονία ως εκούσια (= θεληματική) καταστροφή της ζωής είναι παντελώς ασυμβίβαστη. Το ίδιο καταδικάζουν την αυτοκτονία και τα ιερά βουδιστικά κείμενα.

Η χριστιανική διδασκαλία θεωρεί την αυτοκτονία ως ένα από τα μεγαλύτερα αμαρτήματα, η δε Ορθόδοξη Εκκλησία, στηριζόμενη στην Αγία Γραφή και στην Ιερά Παράδοση, θεωρεί την αυτοκτονία ως έγκλημα εναντίον της ιερότητας της ανθρώπινης ζωής και ως κλονισμό και απώλεια της πίστωσης και της ελπίδας του αυτόχειρα προς το Θεό. Κατά την Καινή Διαθήκη ο άνθρωπος τη ζωή δεν την έχει από τον εαυτό του, αλλά την έλαβε ως δώρο από το Θεό και ως δώρο του Θεού οφείλει να την εκτιμά και ανάλογα με το σκοπό της πρέπει να τη μεταχειρίζεται.

Η συνείδηση της Εκκλησίας κατέταξε την αυτοκτονία στα θανάσιμα και φοβερά πνευματικά παραπτώματα και γι' αυτό καθιέρωσε και αυστηρές πνευματικές ποινές για τους αυτοκτονούντες, για να τονίσει έτσι την ανάγκη σεβασμού της ιερότητας και της αξίας της ανθρώπινης ζωής. Επομένως, ο χριστιανός άνθρωπος και ιδιαίτερα ο ορθόδοξος δεν μπορεί να διαθέτει «κατ' ἀρέσκειαν» το σώμα του.

Η Εκκλησία απαγορεύει οποιαδήποτε εκκλησιαστική Ακολουθία ή Τελετή (κηδεία, ταφή σε κοιμητήριο πιστών, μνημόσυνο, τρισάγιο, θεία λειτουργία) για αυτούς που αυτοκτονούν, γιατί

με την πράξη τους αυτή, σύμφωνα με τα όσα αναφέραμε πιο πάνω, πρόσβαλαν τη θεία δωρεά της ζωής και αποκόπηκαν από το σώμα της Εκκλησίας. Αιτία, δηλαδή, της απαγορεύσεως της εκκλησιαστικής κηδεύσεως είναι το μέγεθος του αμαρτήματος, το οποίο διαπράττεται από τον αυτόχειρα που αποστέρει έτσι τον εαυτό του από τη ζωή, το θείο αυτό δώρο, και καταδικάζει τον εαυτό του στο δι' αυτοχειρίας θάνατο, πράξη την οποία ούτε οργή, ούτε φτώχεια, ούτε θλίψη, ούτε διάψευση ελπίδων, ούτε δειλία, ούτε οποιαδήποτε άλλη αποκαρτέρηση μπορεί να δικαιολογήσει. Μόνο όσοι δεν πιστεύουν στο Θεό μπορεί να επιδοκιμάζουν την αυτοκτονία ως ηρωική πράξη και πιθανόν να επαινούν τη βίαιη έξοδο από αυτήν τη ζωή, όταν κρίνουν πως κανένα καλό δεν τους δίνει η ζωή τους.

Η Εκκλησία της Ελλάδος για τη διαπίστωση της φρενοβλάβειας και παραφροσύνης του αυτόχειρα και της εκκλησιαστικής κηδεύσεώς του απαιτεί με εγκύκλιό της πιστοποίηση 2 ειδικών επιστημόνων ιατρών.

Στέρηση της εκκλησιαστικής κηδεύσεως δεν επιβάλλεται εφόσον ο αυτόχειρας επέζησε μετά την απόπειρα αυτοκτονίας, έστω και για λίγο, και μετανόησε ειλικρινά και εξομολογήθηκε το λάθος του.

*Ο ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΔΗΜ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ είναι επίκουρος καθηγητής της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών

επιτρέψουμε να φανεί, όπως θα επιχειρήσουμε στη συνέχεια, το βαθύτατο ανθρώπινο περιεχόμενο της πράξης του ανθρώπου που αποφασίζει να θέσει τέλος στη ζωή του.

Για τις χριστιανικές θρησκείες, βέβαια, ο εβραϊκός νόμος στον οποίο αρχικά αναφέρονται και η εντολή «ου φονεύσεις» απαγορεύουν όχι μόνο το φόνο αλλά και την οποιαδήποτε μορφή αυτοκτονίας ή και ευθανασίας. Η καθαρά χριστιανική εντολή επίσης «αγάπα τον πλησίον σου ως εαυτόν», θέτει έναν κανόνα που αποτρέπει οποιαδήποτε πράξη που δημιουργεί πόνο και θλίψη, έναν κανόνα όμως που σιωπηρά ανοίγει την πιθανότητα του φόνου από αγάπη. Εάν ο άνθρωπος που αγαπάμε πραγματικά υποφέρει τόσο ώστε ο θάνατος θα αποτελούσε γι' αυτόν λύτρωση και σωτηρία, ο κανόνας της αγάπης δεν θα μας επέτρεπε να βοηθήσουμε τον αγαπημένο μας άνθρωπο να λυτρωθεί; Η πράξη μας αυτή δεν θα ήταν μία πράξη αγάπης; Σύμφωνα με τις χριστιανικές θρησκείες, όχι. Η πράξη μας αυτή θα αποτελούσε μία παραβίαση της θέλησης του Θεού. Και είναι βέβαιο ότι στις θρησκείες αυτές, η θέληση και η ισχύς του ίδιου του Θεού τίθενται πάντοτε ψηλότερα από το νόμο που ο ίδιος ο Θεός έδωσε στους ανθρώπους για να ζουν μεταξύ τους. Και ο Θεός των χριστιανικών θρησκειών κρατά για τον ίδιο αποκλειστικά το δικαίωμα της ζωής και του θανάτου.

Ο ηθελμένος θάνατος θα πρέπει να αποδεχθούμε ότι αποκλείεται και από τις άλλες οικουμενικές θρησκείες, όπως είναι το Ισλάμ, ο Ινδουισμός και ο Βουδισμός. Το Ισλάμ, ως προς το ζήτημα αυτό, ακολουθεί την εβραϊκή και τη χριστιανική παράδοση, ενώ ο Ινδουισμός και ο Βουδισμός, αποδεχόμενοι τη μετενσάρκωση και τη συνεχή ανέλιξη της ανθρώπινης ψυχής σε ανώτερες πνευματικές καταστάσεις, διαμέσου αλληπάλληλων επιστροφών στη ζωή, μάλλον είναι αντίθετοι προς κάθε πράξη ηθελμένης περάτωσης της ζωής.

Η αξία του ανθρώπου, η αξιοπρέπεια και ο «ηθελμένος θάνατος»

Αν όσα είπαμε στην πρώτη παράγραφο του κειμένου αυτού για τον άνθρωπο ισχύουν, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι η ιστορική και πολιτισμική του πορεία καταδεικνύουν ότι αποτελεί ένα ον που με πολύ έρωτα δημιουργεί αλλά και ανελέητα καταστρέφει, ένα ον όμως που μόνιμα αναζητεί πιο ολοκληρωμένες και δημιουργικές μορφές προσωπικής και κοινωνικής ζωής.

Τρεις θεωρούμε πως είναι οι κοινωνικές και προσωπικές ταυτόχρονα βάσεις των μέχρι τώρα ιστορικών του μορφών. Πρώτον, αποτελεί ένα ον που αναδύεται διαμέσου της πολυδύναμης και πολύπλευρης σχέσης του με τον εαυτό του και με τους άλλους, με την κοινωνία του ως σύνολο και με τον σύμπαντα κόσμο. Δεύτερον, οι σχέσεις αυτές τον καθιστούν «φυσική», ιστορική και πολιτισμική αξία. Και, τρίτον, μέσω των ιδίων αυτών σχέσεων είναι που αναδεικνύεται σε ον ικανό όχι μόνο να θέσει κανόνες και νόμους, αλλά και να τους εφαρμόσει όπως και να τους σεβαστεί, σεβόμενος

συνάμα τον εαυτό του, σεβόμενος δηλαδή αυτό που ο ίδιος γίνεται κάθε φορά μέσα στην ιστορία.

Με βάση τις επιστημες της κοινωνίας και της Φύσης τίποτε δεν μπορεί να μας βεβαιώσει ότι ο άνθρωπος είναι δημιούργημα μιας ανώτερης δύναμης, ενώ αντίθετα όλα δείχνουν και βεβαιώνουν ότι αναδύθηκε διαμέσου των μεταβολών και του συνεχούς μετασχηματισμού του φυσικού του περιβάλλοντος.

Αν τώρα «αξία» είναι κάθε σχέση, κανόνας και νόμος, κάθε πάγος τρόπος σκέψης και πράξης, αλλά και κάθε ανθρώπινο αγαθό, υπηρεσία και δημιουργήμα, όταν και στο βαθμό που επάνω τους συσσωρεύονται κόπος και εργασία, σχέδια και αναμονές, αισθήματα και σκέψεις, κοινωνικοί, πολιτικοί και εθνικοί σκοποί, τότε ο κάθε άνθρωπος ατομικά αλλά και οι κοινωνίες του αποτελούν αξίες. Ο άνθρωπος αποτελεί αξία, διότι η κοινωνία του συνολικά αλλά και ο ίδιος ατομικά, από κάποιο σημείο της ζωής του και μετά, συσσωρεύσαν και συσσωρεύουν, σ' αυτό που ο ίδιος αποτελεί, κόπο και αναμονές, αισθήματα, σκέψεις και σκοπούς τόσο ατομικούς όσο και συλλογικούς.

Ο άνθρωπος, τέλος, είναι ικανός να σεβεται και να τα αυξάνει όλα αυτά, υπερβαίνοντας τη βία και την καταστροφή. Είναι ικανός δηλαδή να θέτει κανόνες και νόμους και να τους εφαρμόζει, σεβόμενος τους άλλους και την κοινωνία

RENE MAGRITTE, 1937

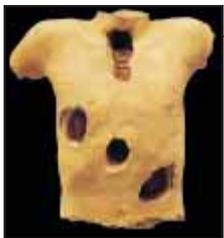
του, τον εαυτό του και την ανθρωπότητα, δίχως κανείς ανώτερος και ισχυρότερος να τον καθοδηγεί και να τον εξαναγκάζει, με βάση το δικό του και μόνον αίσθημα και γνώση, τη δική του εμπειρία ελευθερίας και δημιουργίας. Και αυτή η βαθύτατη πολιτισμική του στάση, κατάσταση του σώματος, της ψυχής και του νου του είναι που τον καθιστά αξιοπρεπή, αξία ιστορική και πολιτισμική, που του δίνει το δικαίωμα να αποφασίζει για κάθε του πράξη, και επομένως για τη ζωή και το θάνατό του.

Αν ο άνθρωπος έχει την αξιοπρέπεια, τη δύναμη και την ελευθερία να αποφασίζει για κάθε του πράξη, για ποιο λόγο δεν θα έπρεπε να έχει το δικαίωμα να αποφασίζει και για το θάνατό του; Αν ο θάνατος δεν είναι γεγονός φυσικό που επέρχεται αλλά, όπως αποδεχθήκαμε στην πρώτη παράγραφο του κειμένου αυτού, γεγονός και γνώση πολιτισμική, μορφή συνείδησης που μόνον ο άνθρωπος κατέχει, διαμέσου της αντίθετης και ταυτόχρονης συνείδησης της ζωής, τότε ο ίδιος δεν θα έπρεπε να θεωρείται υπεύθυνος για το θάνατό του όπως άλλωστε και για τη ζωή του; Αν η ζωή δεν είναι παρά μία συνεχής αλληλοδιαδοχή πράξεων αποφασισμένων από τον άνθρωπο, πράξεων στις οποίες ελλοχεύει η πιθανότητα του θανάτου, τότε ο άνθρωπος δεν θα έπρεπε να αποφασίζει και για το θάνατό του, εφόσον τελικά πρόκειται για άλλη μία πράξη για την οποία δικαιούται να αποφασίζει εξίσου;

Αν ο θάνατος είναι η συνείδηση του θανάτου, που εμπεριέχεται σε κάθε πράξη και σε κάθε στιγμή της ζωής του ανθρώπου, αν ο θάνατος δεν είναι μόνον γεγονός αλλά και ανθρώπινη πράξη και επομένως μία από τις σημαντικές πράξεις της ζωής του, δεν θα έπρεπε να του αναγνωρίζεται το δικαίωμα να αποφασίζει ο ίδιος για την πράξη αυτή, να αποφασίζει ο ίδιος για το πότε και το πώς θα πεθάνει; Αλλωστε, το θάνατο δεν αντιμετωπίζει με κάθε στιγμή της ζωής του;

Από τη στιγμή λοιπόν που αποδεχόμαστε ότι ο άνθρωπος είναι αξιοπρεπής, δεν είναι δόκιμο να διατηρήσει την αξιοπρέπειά του μέχρι και την τελευταία πράξη της ζωής του, αλλά και με την τελευταία πράξη της ζωής του, που είναι ο θάνατος που δεν αποφασίζεται εξ' αιτίας της απελπισίας, της αδυναμίας και του φόβου, αλλά με τη διάθεση να ορθώσει την ψυχή και τη ζωή του έναντι της ζωής των άλλων και να επιβεβαιώσει την αξιοπρέπειά του και την αξία του, ο άνθρωπος όχι μόνον δεν αποδεικνύεται αδύναμος, αλλά εγείρεται ως νικήτής κάθε ασθένειας, κάθε σκέψης και κάθε κατάστασης που είναι δυνατόν να τον υποβιβάζει και να τον μειώνει στη συνείδηση τη δική του και των άλλων. Με τον «ηθελμένο θάνατο» τότε, ο άνθρωπος επισφραγίζει τη γενναιότητα και τη θείλησή του να υπερβαίνει όλες εκείνες τις δυνάμεις που τον αντιτίθενται και να αποδεικνύεται ελεύθερος και αποκλειστικός κύριος της ζωής του και του θανάτου του.

*Ο ΑΝΤΩΝΗΣ ΠΑΠΑΡΙΖΟΣ είναι επίκουρος καθηγητής Κοινωνιολογίας του Παντείου Παν/μίου

«Και με την αυτοκτονία και με την ετεροκτονία, κάποιος άνθρωπος παύει να μετέχει στο εξαιρετικό θαύμα της ζωής»

«Γιατί δεν είναι ελευθερία»

Του ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΥ*

Βαρουσήμαντο θέμα της ηθικής είναι η αυτοκτονία, η πρόθεση, δηλαδή, προς αυτήν.

Η πρόθεση αυτοκτονίας βρίσκεται σε αντίθεση προς τις υπαγορεύσεις του ενστίκτου αυτοσυντηρησίας, διατηρημένου ευτυχώς στον άνθρωπο, έστω δίχως τη δυναστική επιβολή στην ύπαρξή του, η οποία χαρακτηρίζει τα ζώα· καθώς ο άνθρωπος δεν είναι μεν απλώς ζώο, δεν έχει όμως αποκοπεί ολωσδιόλου από την υπόσταση του ζώου, ώστε και δεν έχει μείνει δίχως κάποια εμπνοή από τη ζείδωρη ορμή του ενστίκτου. Καθώς, όμως, οι όποιες υπαγορεύσεις του ενστίκτου δεν έχουν στον άνθρωπο απαρέγκλιτη επιβολή, ενδέχεται κάποτε να περιέλθει ο άνθρωπος και στην πρόθεση αυτοκτονίας κατά υπερνίκηση του ενστίκτου αυτοσυντηρησίας.

Εξάλλου, η πρόθεση αυτοκτονίας βρίσκεται σε αντίθεση και προς τους κανόνες της κοινωνικής ηθικής, της οικείας του συγχρόνου ευρωπαϊκού πολιτισμού, τουλάχιστον, και αναμφίβολα προς την υπερκοινωνική χριστιανική ηθική (υπήρξαν στην ιστορία και υπάρχουν φευ και στην εποχή μας αριετικοί τύποι «κοινωνικής ηθικής», με παροτρύνσεις προς αυτοκτονία, μάλιστα και προς ομαδικές αυτοκτονίες. Οι περιπτώσεις όμως αυτές διαστροφής της ηθικής συναντούν πάνδημη αποδοκιμασία και χαρακτηρίζονται ως οιονεί ψυχοπαθολογικές).

Βρίσκεται, όμως, η πρόθεση αυτοκτονίας σε αντίθεση όχι μόνο προς τους κανόνες της κοινωνικής ηθικής, αλλά και προς βασική επιταγή της ηθικής ως ύπατης προσωπικής αυτοθεσίας της συνειδητής ζωής του ανθρώπου. Πραξιολογικά, προϋπόθεση όποιου συγκεκριμένου ηθικού προβλήματος είναι η έμπρακτη κατάφαση της ζωής. Ηθικό πρόβλημα υπάρχει αντίκρου μόνο στην επικείμενη στιγμή της ζωής, και σημαίνει πως θα τε-

λεστεί ορθά η ζωή στην επικείμενη στιγμή της.

Η αυτοκτονία είναι και αυτή φόνος. Παραδοσιακά υπερτονίζεται η διαφορά της από το φόνο στη συνηθισμένη στενή του έννοια. Στον κατά παράδοση λεγόμενο «φόνος», άλλος άνθρωπος είναι ο δράστης και άλλο το θύμα. Στην αυτοκτονία δράστης και θύμα είναι ο ίδιος άνθρωπος. Η διαφορά όμως αυτή, ως προς το δράστη απλώς, έχει σημασία δευτερεύουσα: και με την αυτοκτονία και με την ετεροκτονία, κάποιος άνθρωπος παύει να μετέχει στο εξαιρετικό θαύμα της ζωής. Και αυτό είναι το καίριο. Και αυτό αποδοκιμάζεται από την ηθική με τρόπο απόλυτο. Πρώτιστο θέσπισμα της ηθικής είναι η αναγνώριση ότι η ζωή του ανθρώπου είναι ιερή και άρα επιβάλλεται απόλυτα ο σεβασμός της, ώστε δεν επιτρέπεται η καταστροφή της σε καμία περίπτωση.

Δεν υπάρχει επιχείρημα ηθικά έγκυρο υπέρ της αυτοκτονίας. Η επίκληση τυχόν της ελευθερίας ως δικαιώματος απεριόριστου, άρα και προς απόρριψη της ζωής, ενέχει διαστροφική τερατική της ελευθερίας. Οι συστατικές της ελευθερίας ως δικαιώματος ποικίλες δυνατότητες συμπεριφοράς του ανθρώπου είναι δυνατότητες συμπεριφοράς υπηρετικής της ζωής του και μόνο υπηρετικής. Το περίφημο δικαίωμα της ελευθερίας¹ είναι δεύτερος θεσμός του δικαίου, με αποστολή μόνο την υπηρετήση του πρώτου. Πρώτος θεσμός του δικαίου είναι η κατοχύρωση της ζωής του ανθρώπου. Στα όρια του πρώτου αυτού θεσμού εκτείνεται ο δεύτερος θεσμός. Η ελευθερία, ως θεσμός δικαίου, είναι δικαίωμα προς τη ζωή και όχι προς το θάνατο, αποτελεί, δηλαδή, κοινωνικά συγκροτημένη ευχέρεια του ανθρώπου να επιτελεί ο ίδιος τον καθορισμό της ζωής του και όχι να προβαίνει σε καταστροφή της ζωής του.

«Η ζωή δεν είναι πράγμα απορρίψιμο από το δικαιούχο του»

Η ζωή του ανθρώπου δεν είναι πράγμα, κάτι δεκτικό ιδιοκτησίας, ώστε να είναι απορρίψιμο από το δικαιούχο του με την άσκηση του δικαιώματος ελευθερίας του. Η ζωή βρίσκεται πέρα και πριν από κάθε δικαίωμα ελευθερίας είτε ιδιοκτησίας, καθώς είναι η εδραία προϋπόθεση για την ύπαρξή τους. Δίχως τη ζωή του ανθρώπου δεν υπάρχει, ούτε χρειάζεται να υπάρχει, δικαίωμα ελευθερίας του είτε ιδιοκτησίας του.

Η αυτοκτονία, λοιπόν, δεν είναι άσκηση του δικαιώματος ελευθερίας είτε όποιου δικαιώματος. Και όποιος εμποδίζει κάποιον να αυτοκτονήσει και τον σώζει από το θάνατο δεν διαπράττει αδικήμα, δεν παραβιάζει, δηλαδή, το δικαίωμα της ελευθερίας του. Ερωτάται όμως: Καταξιώνεται μήπως με άλλο τρόπο η αυτοκτονία;

Συμπάθεια στην κοινή γνώμη προκαλεί κατεξοχήν η αυτοκτονία «για λόγους τιμής». Στην περίπτωση της θηνείται άνθρωπος ακραίας ηθικής ευαισθησίας, άξιος για εκτίμηση αμείριστη. Παραδείγματα κλασικά στο πρόσωπο κάποιας μεγάλης, νομιζόμενης, αυτοκτονίας Ελλήνων αξιωματικών το έαρ του 1941, στο ελληνο-γερμανικό πολεμικό μέτωπο ή αυτοκτονίες επιχειρηματιών έπειτα

από κατάρρευση οικονομική ή και αυτοκτονίες «απατημένων» ανδρών συζύγων. Παρόμοια εμφανίζεται και η αυτοκτονία, η προκλημένη από φιλοτιμία, η επακόλουθη κάποιας μεγάλης, νομιζόμενης, αποτυχίας. Ιδιαίτερα δραματική είναι η αυτοκτονία η προκλημένη από ηθικές τύψεις για δράση, έστω και αθέλητα, και κουργική. Αλλά δραματική επίσης είναι και η αυτοκτονία η προκλημένη από συναίσθηση καταισχύνης ενώπιον της κοινωνίας. Και ιδιαίτερα τραγική, συγκλονιστική για τους φίλους, προπάντων, είναι η αυτοκτονία η προκλημένη από κατάσταση ψυχική ονομαζόμενη «απόγνω-

ση», δηλαδή, συναίσθηση απαξίας του συνόλου των προκειμένων δυνατοτήτων της ζωής.

Σε όλες τις περιπτώσεις αυτές υπάρχει βαρύ σφάλμα του ηθικού διαλογισμού, είτε παραμερισμός του ηθικού λογισμού από συναισθηματική πλημμυρίδα καταθλιπτική στον ψυχισμό του ανθρώπου. Και είναι κάτι ανθρώπινο, πολύ ανθρώπινο, η αυτοκαταστροφική αυτή κατάσταση και δράση, αντίθετα και προς το από τη φύση εμφυτευμένο στον άνθρωπο ένστικτο αυτοσυντηρησίας και προς την ύπατη αξία και πρώτη αρχή της γνήσιας ηθικής. Συμβαίνει τότε αντιστροφή ολέθρια ψυχικών δυνάμεων του ανθρώπου, από τη φυσική προς σωτηρία της ζωής του λειτουργίας τους σε αντι-λειτουργία καταστροφική της. Η τιμή και η έγκριση φιλοτιμίας της, η αιδώς, η νοημοσύνη αποτελούν αγαθά πολύτιμα για την ύπαρξη του ανθρώπου και την ευπραξία του. Κάποτε, όμως, η δυσλειτουργία των αγαθών αυτών επιφέρει τον όλεθρο του ανθρώπου, αντίθετα προς την αποστολή τους.

Αίτημα της ηθικής λειτουργικό είναι η τήρηση της νηφαλιότητας αντίκρου σε όποιες αντιξοότητες, η τιθάσωση και των πιο ευγενικών συναισθηματικών παρορμήσεων, ώστε να κατορθώνεται η διάσωση της ζωής του ανθρώπου. Δεν επιτρέπεται ποτέ η απώλεια της ζωής να προσφέρεται ως τίμημα για την περίσωση της τιμής ή για την ικανοποίηση της φιλοτιμίας ή για την αποφυγή της αισχύνης ή για την υπερνίκηση όποιου αδιεξόδου του συναισθηματικά υπερφορτισμένου βαθύψυχου στοχασμού. Και η τιμή και η φιλοτιμία και η αιδώς και ο εταστικός της ζωής και του κόσμου στοχασμός προσφέρονται να υπηρετήσουν και να κοσμήσουν την ύπαρξη του ανθρώπου και στις μελλοντικές στιγμές της ζωής του, δηλαδή, ακριβώς τις υποκειμένες σε αφανισμό ανεπανόρθωτο με την πράξη της αυτοκτονίας.

Όποιος προβαίνει σε αυτοκτονία, παρασυρμένος από την επίγνωση απαξίας οικτρής ορισμένων πράξεων ή παραδεί-

Γ. ΨΥΧΟΠΑΙΔΗΣ «ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΒΑΝ ΓΚΟΓΚ»-§

Σ Ο Π Ε Ν Χ Α Ο Υ Ε Ρ :

«Υπέρβαση του τρόμου της ζωής»

Το κείμενο του Γερμανού φιλοσόφου Άρθουρ Σοπενχάουερ (1768-1860) από το βιβλίο του «On the sufferings of the world» παρατίθεται σαν κατάθεση απέναντι στο δικαίωμα του ατόμου στη ζωή και το...θάνατό του. Οι θέσεις του Σοπενχάουερ σημάδεψαν το 19ο αλλά και τον 20ό αιώνα:

Από όσο γνωρίζω κανείς εκτός των οπαδών των μονοθεϊστικών θρησκειών βλέπει την αυτοκτονία σαν έγκλημα. Αυτό είναι πολύ ενδιαφέρον, από τη στιγμή που ούτε η Παλαιά, ούτε η Καινή Διαθήκη απαγορεύουν ή εγκρίνουν την αυτοκτονία, έτσι ώστε οι θρησκευτικοί δάσκαλοι είναι αναγκασμένοι να βασίζουν την καταδική της αυτοκτονίας σε φιλοσοφικά ντοκουμέντα δικής τους κατασκευής. Όλοι αυτοί οι κληρικοί προσπαθούν να καλύψουν τις αδυναμίες των επιχειρημάτων τους με σκληρούς όρους με τους οποίους έτσι εκφράζουν την απέχθειά τους για την αυτοκτονία. Λένε ότι η αυτοκτονία είναι απειλή και μόνο κάποιος τρελός μπορεί να κατηγορηθεί γι' αυτό. Παρατηρούν ότι η αυτοκτονία είναι λάθος όταν είναι γεγονός ότι τίποτα στον κόσμο δεν μπορεί να άρει το αναφαίρετο δικαίωμα κάθε ανθρώπου στη ζωή του. Όπως είπα και πριν, η αυτοκτονία θεωρείται έγκλημα, κι ένα έγκλημα το οποίο ειδικά κάτω από τη χυδαία μισαλλοδοξία η οποία επικρατεί στην Αγγλία ακολουθείται από μια εξευτελιστική ταφή και παρακράτηση της ιδιοκτησίας του ατόμου. Γι' αυτό το λόγο σε περίπτωση αυτοκτονίας το δικαστήριο, συνήθως, βγάζει μια ετυμολογία παραφροσύνης.

Ας αφήσουμε τα συναισθήματα του αναγνώστη τώρα να αποφασίσουν αν η αυτοκτονία είναι μια πράξη εγκληματική. Σκεφθείτε την εντύπωση που θα είχατε όταν διαβάσετε στις εφημερίδες ότι κάποιος που γνωρίζετε έχει αυτοκτονήσει, όχι ότι έχει διαπράξει ένα έγκλημα π.χ. δολοφονία, κλοπή ή ακόμα ότι είναι κατηγορούμενος για μια απεχθή πράξη. Και συγκρίνετε τα συναισθήματά σας όταν ακούσετε ότι κάποιος έχει πεθάνει εθελοντικά. Στη μία περίπτωση έχουμε δυνατά συναισθήματα οργής και έχθρας και η συνείδησή μας θα φωνάζει για τιμωρία και εκδίκηση, ενώ για την άλλη περίπτωση θα συγκινηθούμε και θα αισθανθούμε συμπάθεια. Αναμειγμένα συναισθήματα θαυμασμού για το κουράγιο αυτού του ανθρώπου που αυτοκτόνησε. Ποιος δεν έχει φίλους, γνωστούς, συγγενείς, σχέσεις που με τη δική τους θέληση έχουν αφήσει αυτόν τον κόσμο. Όλοι αυτοί είναι εγκληματίες;

Με έμφαση θα απαντήσω, όχι! Είμαι της γνώμης, αντίθετα, ότι ο κλήρος θα πρέπει να προκληθεί να εξηγήσει. Τι θάρρος μπορεί να έχει ένας κληρικός να ανεβεί στον άμβωνα να σφραγίσει μια τέτοια πράξη, την οποία πολλοί άνθρωποι έχουν με τους με θαυμασμό και τιμή γι' αυτόν που την έκανε, σαν έγκλημα;

Και πώς μπορούν να αρνηθούν μια τιμητική ταφή, σ' αυτούς που άφησαν αυτόν τον κόσμο εθελοντικά. Δεν υπάρχει, λοιπόν, καμία εκκλησιαστική εξουσία, την οποία μπορούμε να επικαλεστούμε για να δικαιολογήσουμε την καταδίκη αυτής της πράξης. Δεν υπάρχουν ούτε φιλοσοφικά επιχειρήματα και πρέπει να καταλάβουμε ότι είναι τα επιχειρήματα που θέλουμε. Αν ο νόμος απαγορεύει την αυτοκτονία αυτό δεν είναι επιχείρημα για την Εκκλησία. Και εκτός των άλλων η απαγόρευση είναι γελοία, γιατί ποια τιμωρία μπορεί να φοβίσει έναν άνθρωπο ο οποίος δεν φοβάται το θάνατο τον ίδιο;

Ο νόμος τιμωρεί τους ανθρώπους για την προσπάθειά τους να αυτοκτονήσουν. Από την άλλη πλευρά οι αρχαίοι απείχαν πολύ από το να βλέπουν το θέμα υπ' αυτό το πρίσμα. Ο Pliny λέει: «Η ζωή δεν είναι και κάτι επιθυμητό ώστε να πρέπει να παραταθεί πάση θυσία. Οποιοσδήποτε κιν είσαι, το μόνο σίγουρο είναι ότι θα πεθάνεις, ακόμα κι αν η ζωή σου ήταν γεμάτη εγκλήματα και λάθη. Η πρώτη όλων των θεραπειών για ένα διαταραγμένο μυαλό είναι το αίσθημα ότι ανάμεσα στα χαρίσματα που έχει δώσει η φύση στον άνθρωπο δεν υπάρχει κανένα μεγαλύτερο από ένα τυχαίο, ευκαιριακό θάνατο». Σ' ένα άλλο σημείο ο ίδιος συγγραφέας λέει: «Ακόμα και σ' ένα θεό δεν είναι όλα τα πράγματα δυνατά από τη στιγμή που δεν μπορεί να ευσπλαχιστεί τον ίδιο του το θάνατο, εάν επιθυμούσε να πεθάνει. Και παρόλα αυτά, σε όλες τις στενοχώριες της γήινης ζωής μας αυτό είναι από τα καλύτερα δώρα που δόθηκαν στον άνθρωπο».

Αλλά στην έκθεση του Στουδίου για την περιπαθητική φιλοσοφία υπάρχει ακόμα σαν παρατήρηση «Ο καλός άνθρωπος πρέπει να φεύγει από τη ζωή όταν οι δυστυχίες του γίνονται μεγάλες. Ο κακός άνθρωπος, επίσης, όταν ευημερεί πολύ και με την ίδια έννοια έτσι ώστε να παντρευτεί και να κάνει παιδιά και να λάβει μέρος στα θέματα της πολιτείας και γενικότερα να προσδεύσει και να συνεχίσει να ζει, και μετά πάλι αν χρειαστεί και τη στιγμή που η ανάγκη τον υποχρεώσει να αναχωρήσει για τον τόπο του καταφυγίου του που είναι ο τάφος». Επίσης, βλέπουμε ότι και οι Στωϊκοί, βασικά, εξημούνταν την αυτοκτονία σαν ευγενή και ηρωική πράξη, κάτι που φαίνεται και στα έργα του Σενέκα που εκφράζει την έγκρισή του για την πράξη της αυτοκτονίας. Όπως, επίσης, είναι γνωστό ότι οι Ινδοί βλέπουν την αυτοκτονία σαν μια θρησκευτική πράξη, ειδικά όταν παίρνει τη μορφή αυτοχειρίας από τις χήρες γυναικές, αλλά και όταν κάποιος πέφτει κάτω από τις ρόδες του άρματος ενός Ινδού θεού ή κατασπαράσσεται από τους κρόκοδελους του Γάγγη

ή πνίγεται στις ιερές δεξαμενές των ναών. Το ίδιο συμβαίνει και στη σκηνή. Στο διάσημο κινεζικό έργο «L' Orphelin de la Chine» σχεδόν όλοι οι χαρακτήρες τελειώνουν με αυτοκτονία, χωρίς να δημιουργηθεί όμως πουθενά κανένα ίχνος εντύπωσης στο κοινό ότι διαπράττουν έγκλημα.

Και στο δικό μας θέατρο είναι σχεδόν το ίδιο: «Μαρία Στιούαρτ», «Οθέλλος» ή ο μονόλογος του «Άμλετ» είναι ο διαλογισμός ενός εγκληματία; Απλώς και μόνο δηλώνει ότι αν είχαμε τη βεβαιότητα ότι θα εκμυδενίζμασταν μ' αυτή την καύση, ο θάνατος θα ήταν άπειρα προτιμότερος.

Οι αιτίες που αποδίδονται στην αυτοκτονία από τον κλήρο των μονοθεϊστικών θρησκειών και από τους φιλοσόφους που υιοθετούν την ίδια θεωρία είναι αδύναμοι σοφισμοί που μπορούν εύκολα να ανατραπούν. Η πιο εις βάθος τέτοια ανατροπή δόθηκε από τον Hume στο έργο «Περί αυτοκτονίας», το οποίο εμφανίστηκε μετά το θάνατό του, και απαγορεύτηκε την ίδια στιγμή, λόγω της σκανδαλώδους μισαλλοδοξίας και εκκλησιαστικής τυραννίας που επικρατούσε στην Αγγλία.

Στην πρωταρχική μου μελέτη εξήγησα το μόνο υπάρχοντα σημαντικό λόγο ενάντια στην αυτοκτονία από την ηθική πλευρά: Και αυτός είναι ότι η αυτοκτονία ματαιώνει, εμποδίζει την επίτευξη του υψηλότερου ηθικού στόχου από το γεγονός ότι για μια αληθινή απαλλαγή από αυτόν τον κόσμο της δυστυχίας τον ανταλλάσσει με κάτι που είναι απλά φανερό. Αλλά το λάθος από το έγκλημα (όπως βλέπει την αυτοκτονία ο κλήρος της χριστιανισσύνης) απέχει πολύ. Ο πυρήνας του χριστιανισμού είναι η αλήθεια. Το μαρτύριο του σταυρού είναι το πραγματικό τέλος και ο σκοπός της ζωής. Από την άλλη μεριά ο χριστιανισμός καταδικάζει την αυτοκτονία, γιατί εμποδίζει αυτό το τέλος. Ενώ στην αρχαιότητα με μια διαφορετική άποψη τον ενέκριναν με τιμές. Αλλά αν αυτό μπορεί να μετρηθεί σαν σημαντική αιτία ενάντια στην αυτοκτονία απαιτεί και την αναγνώριση του ασκητισμού. Αυτό σημαίνει ότι είναι έγκυρο μόνο από μία πιο υψηλή θεώρηση που υιοθετήθηκε ποτέ από τους ηθικούς φιλοσόφους στην Ευρώπη. Αν εγκαταλείψουμε αυτήν την υψηλή θεώρηση δεν μένει άλλη υποστηρίξιμη αιτία από πλευράς ηθικής για να καταδικάσουμε την αυτοκτονία. Ο εξέχον ζήλος και η ενέργεια που καταβάλλει ο κλήρος των μονοθεϊστικών θρησκειών, και με την οποία επιτίθενται στην αυτοκτονία δεν στηρίζεται από κανένα χωρίο της Βίβλου ή καμία αξιολόγηση με βαρύτητα. Ίσως είναι ότι αυτός που εθελοντικά παραδίδει τη ζωή του είναι μια κακή φιλοφρόνηση γι' αυτόν που είπε ότι «όλα ήταν πολύ καλά». Αν είναι έτσι, προσφέρει άλλο ένα παράδειγμα της μεγαλειώδους αισιοδοξίας αυτών των θρησκειών της καταγγελίας της αυτοκτονίας.

Γενικότερα, θα δούμε ότι μόλις ο τρόμος της ζωής φτάσει σε σημείο που υπερτερεί του τρόμου του θανάτου ο άνθρωπος θα βάλει τέλος στη ζωή του. Αλλά ο τρόμος του θανάτου προσφέρει σημαντική αντίσταση, στέκεται σαν φρουρός στην πύλη που οδηγεί έξω απ' αυτόν τον κόσμο. Ίσως δεν υπάρχει ζωντανός άνθρωπος που δεν θα είχε βάλει τέλος στη ζωή του, αν αυτό το τέλος ήταν τελείως αρνητικού χαρακτήρα, μια ξαφνική διακοπή της ύπαρξης. Υπάρχει κάτι θετικό σε αυτό που είναι η καταστροφή του σώματος, κι ένας άνθρωπος το απωθεί αυτό, γιατί το σώμα του είναι η διακήρυξη της θέλησής για ζωή. Όμως ο αγώνας με αυτόν το «φρουρό» είναι σαν κανόνας όχι τόσο σκληρός όσο μπορεί να φαίνεται, κυρίως σαν επακόλουθο του ανταγωνισμού μεταξύ των ασθενειών του σώματος και των ασθενειών του μυαλού.

Αν βρισκόμαστε σε μεγάλο σωματικό πόνο, ή ο πόνος διαρκεί πολύ, γινόμαστε αδιάφοροι σε άλλα προβλήματα και ανησυχίες, το μόνο που σκεπτόμαστε είναι να γίνουμε καλά. Με τον ίδιο τρόπο ο μεγάλος πνευματικός πόνος μάς κάνει αδιάφορους στο σωματικό πόνο. Τον περιφρονούμε ή καλύτερα, αν υπερτερεί ο ένας του άλλου, μας αποσπά τις σκέψεις και τον καλωσορίζουμε σαν παύση του πνευματικού πόνου, είναι αυτό το συναισθήμα που κάνει την αυτοκτονία εύκολη, γιατί ο σωματικός πόνος που τη συνοδεύει χάνει κάθε σημασία στα μάτια αυτού που βασανίζεται από υπερβάλλοντα πνευματικό πόνο. Αυτό είναι πιο φανερό στην περίπτωση αυτών που οδηγούνται στην αυτοκτονία από κάποια καθαρά και υπερβολικά άρρωστη διάθεση. Δεν χρειάζεται υπερβολική προσπάθεια να ξεπεράσουν τα συναισθήματά τους ή δεν χρειάζεται «τέτοιοι άνθρωποι» να θυμώσουν ή να ερεθιστούν για να κάνουν αυτό το βήμα. Αλλά μόλις τους εγκαταλείψει, έστω και για μια στιγμή, αυτός που τους προσέχει βάζουν γρήγορα τη ζωή τους σε τέλος. Όταν σε κάποιο τρομακτικό όνειρο φτάσουμε το σημείο του μεγαλύτερου τρόμου ξυπνάμε κι έτσι όλα τα σκοτεινά σχήματα που γεννιούνται τη νύχτα εξαφανίζονται. Και η ζωή είναι ένα όνειρο, όταν η στιγμή του μεγαλύτερου τρόμου μάς αναγκάζει να τη διακόψουμε, συμβαίνει το ίδιο πράγμα.

Η αυτοκτονία μπορεί, επίσης, να θεωρηθεί σαν πείραμα που θέτει ο άνθρωπος στη φύση, προσπαθώντας να την αναγκάσει να δώσει μια απάντηση στο ερώτημα: Ποια αλλαγή θα επιφέρει ο θάνατος στην ανθρώπινη ύπαρξη και στη διορατικότητά του στη φύση των πραγμάτων; Είναι ένα αδέξιο πείραμα, γιατί συνεπάγεται την καταστροφή της συναισθησης που θέτει το ερώτημα και περιμένει την απάντηση.

ψευων της επιτελεσμένης ζωής του, συμπεριφέρεται με δεινή αδικία προς τις επικείμενες αθώες ώρες της ζωής του και πολύ αμαρτωλά καταδικάζει σε αφανισμό τις ώρες αυτές, πρόσφορες ίσως για μεγαλοουργία του και ευδαιμονία του ή έστω για επανόρθωση των ηθικών σφαλμάτων ή βιοτικών αποτυχιών του παρελθόντος. Η αυτοκτονία όχι μόνο δεν επιφέρει διόρθωση των σφαλμάτων είτε αποτυχιών του παρελθόντος, αλλά πολλαπλασιάζει το έγκλημα κακό τους με το μέγιστο σφάλμα και με τη μέγιστη αποτυχία, όπως είναι η αποστέρηση της δυνατότητας εφεξής για συμμετοχή στο εξαισιο θαύμα της ζωής, περιοριστική άλλοδοξία και της ευχέρειας για επανόρθωση των συνεπειών του κακού παρελθόντος.

Και αυτό ισχύει κατεξοχήν για τους ηθικά ευαίσθητους νέους, όσοι βυθίζονται σε απογοήτευση με την αποτυχία τους για εξεύρεση εργασίας ή για εισαγωγή σε πανεπιστήμια. Πόσες δυνατότητες περιέχει γι' αυτούς επιτυχίας και ευτυχίας ο αντίστοιχος προς την ηλικία τους αναπεπταμένος χρόνος της ζωής τους, μόλις υπερνικηθούν οι προσωρινές δυσχέρειες! Είναι κατεξοχήν στοιχείο ανδρείας η εγκαρτέρηση αντίκρου σε όποιες μη επιτυχίες ή αποτυχίες και η συνέχιση του καλού αγώνα της ζωής με αμείωτη αισιοδοξία και με ακατάβλητη πίστη προς την αξία της ζωής. Επανειλημμένα έχω δημοσιεύσει έκκληση προς τους διαγωνιζόμενους για εισαγωγή στα πανεπιστήμια και προς τους γονείς τους να μην απογοητεύονται από τη μη επιτυχία τους, καθώς αυτή δεν αποτελεί ούτε αμάρτημα, ούτε δυστυχία και μάλλον είναι υπόδειξη να τραπούν σε άλλη κατεύθυνση επαγγελματικής ασχολίας, όπου ενδέχεται να ενδοκιμήσουν όσο δεν θα ευτυχούσαν με την εισαγωγή στο πανεπιστήμιο.

Χωρίς ίχνος ανευλάβειας προς τη μνήμη συνανθρώπων μας, όσοι τερμάτισαν τη ζωή τους με την απονενομημένη πράξη της αυτοκτονίας, εμμένω από τη νεότητά μου, ήδη, στην ηθική αποδοκιμασία της αυτοκτονίας, όπως άλλωστε και της ποινης θανάτου³, βασισμένως στην και φιλοσοφικά θεμελιωμένη πίστη μου για την απόλυτη αξία της ανθρώπινης ζωής.

*Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ είναι Ακαδημαϊκός

1. Βλ. Κ. Δεσποτοπούλου, Φιλοσοφία του Δικαίου, 2000², σελ. 194-197.
2. Βλ. Κ. Δεσποτοπούλου, Περί προσώπων και θεσμών, 2000, σελ. 98.
3. Βλ. Κ. Δεσποτοπούλου, Επίμαχοι θεομοί και άλλα θέματα, 1987, σελ. 78-87.